

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία – Μία συμβολικὴ Ἱεραρχία κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου

Π. DANIEL PUPAZA*

Εἰσαγωγή

Τὰ κείμενα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ *Corpus Dionysiacum (CD)* ἀπέκτησαν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή τους τὴν ἐκτίμηση τῆς Ἐκκλησίας τόσο γιὰ τὸν συγγραφέα τους, τὸν ἅγιο Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη, ὅσο καὶ γιὰ τὴ διδασκαλία του. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἐρευνητὲς στρέφονται πρὸς μία συμφωνία σχετικὰ μὲ τὴν ἔνταξη τοῦ *CD* στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἀρεοπαγίτης δηλώνει ρητὰ ὅτι ἡ ὀρθόδοξη πίστη εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ πίστη καὶ θεογνωσία. Τὰ ἀρεοπαγιτικά συγγράμματα μαρτυροῦν τὴν πίστη ἐνὸς χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐντάσσεται συνειδητοποιημένα στὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας παράδοση τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν καὶ μυσταγωγῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁλόκληρο τὸ *Corpus Dionysiacum* ἀποτελεῖ μία τέτοια μαρτυρία ὑπὲρ τῆς μοναδικῆς θεογνωσίας τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἐξ ἀρχῆς ὁ ἅγιος Διονύσιος δηλώνει ὅτι ἡ διδασκαλία του θεμελιώνεται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν Ἱερὰ Παράδοση. Ὀνομάζει τὴν Ἁγία Γραφή *Τὰ Λόγια*, διότι θεωρεῖ πὼς ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτό Του μέσα σ' αὐτήν. *Τὰ Λόγια* ἀποτελοῦν τὸν κανόνα τοῦ θεολογεῖν καὶ τὴν πηγὴ γνώσεως τῶν θείων γιὰ τοὺς χριστιανούς.

Κατὰ τὸν Ἀρεοπαγίτη, ὑπάρχει ἡ δυνατότητα ὀνοματοθεσίας τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ θεωνυμίες εἶναι ἐκεῖνες, ποὺ ἡ ἴδια ἡ Θεοαρχία χρησιμοποιεῖ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Της στὰ Λόγια. Ἡ Θεοαρχία εἶναι ἡ θεωνυμία, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἀρεοπαγίτης ὀνομάζει τὴν Ἁγία Τριάδα, ὡς Ἀρχὴ τῆς θέωσης· ὁ ἅγιος Διονύσιος προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο *Ἀγαθὸ* γιὰ νὰ ὀνομάζει τὴ Θεοαρχία, τὴν Ἁγία Τριάδα,

* Ὁ π. Daniel Pupaza εἶναι Δρ. Θεολογίας Α.Π.Θ. καὶ Κληρικὸς τῆς Ἱ.Μ. Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως.

ἀλλὰ καὶ κάθε θεῖο Πρόσωπο. Μία οὐσιώδης ὄψη τοῦ Ἄγαθοῦ εἶναι τὸ *Καλό*, μὲ τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται τὸ θέλγητρο τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεωνυμία τοῦ Καλοῦ χρησιμοποιεῖται ἐπίσης γιὰ ὅλη τὴ Θεότητα, τὴ Θεαρχία. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ Καλό καὶ τὸ Ἄγαθὸ εἶναι τὰ πρῶτα ὀνόματα τῆς ἀμέθεκτης Αἰτίας, τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν τὴν καθολικὴ πρόνοιά Της. Τὸ Καλό καὶ Ἄγαθὸ εἶναι ὁ ἴδιος καλὸς καὶ ἀγαθὸς Θεός.

Ἀπ' ὅλα τὰ ὄντα ποὺ μετέχουν στὸ Καλό καὶ Ἄγαθὸ ὁ ἅγιος Διονύσιος ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὸν εὐπρεπῆ κόσμον τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἱερῶν πραγμάτων, ποὺ ταξινομοῦνται ἱεραρχικὰ γύρω ἀπὸ τὴν Ἀρχὴ τους, τὸν Χριστό. Ὁ Ἀρεοπαγίτης ὀνομάζει αὐτὸν τὸν ἁγιασμένο κόσμον *Ἱεραρχία*. Ἡ Ἱεραρχία συνίσταται ἐπομένως ἀπὸ δύο μέρη: τὴν Οὐράνια Ἱεραρχία καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ οὐσία τῆς Ἱεραρχίας, ἐνῶ ὁ σκοπὸς τῆς Ἱεραρχίας εἶναι ἡ θέωση τῶν μελῶν τῆς διὰ τῆς ἐν Χριστῶ ὁμοίωσης καὶ ἔνωσης μὲ τὸν Θεό. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία ἔχει μίαν τριαδικὴ δομὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ τὰ μυστήρια, τὶς ἱερατικὲς τάξεις καὶ τὶς τάξεις τῶν τελουμένων. Ἡ ἐνέργειά τῆς ἔγκειται στὴν κάθαρση, τὸν φωτισμὸ καὶ τὴν τελειοποίηση τῶν πιστῶν, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη τῆς εἶναι μίαν διὰ τῶν συμβόλων γνώση.

1. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ συμβολισμοῦ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία

Ἀρχίζοντας τὴν παρουσίαση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ὁ ἅγιος Διονύσιος διατυπώνει τὸν κύριον σκοπὸ τοῦ λόγου του: τὴν ἀπόδειξη ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς Ἱεραρχία ὑπάρχει σύμφωνα μὲ τὴ θεία βούληση, διότι καὶ αὐτὴ εἶναι θεσμὸς τῆς ἔνθεης καὶ θεουργικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐνέργειας καὶ τελειώσεως¹. Μὲ ἄλλα λόγια, καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἱεραρχία, ὅπως καὶ ἡ Οὐράνια Ἱεραρχία - στὴ συνέχεια τῆς ὁποίας βρίσκεται - διότι κατέχει τὰ ἴδια ὀριστικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἱεραρχίας, τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ ἱερὴ τάξη, ἐπιστήμη καὶ ἐνέργεια. Ἐξαρχῆς, ὁμοῦς, ὁ Ἀρεοπαγίτης δηλώνει ὅτι ἡ περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας διδασκαλία περιέχει θεῖες ἀλήθειες, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀπόκρυφες καὶ πρέπει νὰ γίνουν σεβαστὲς καὶ νὰ τιμοῦνται μὲ νοερὲς καὶ ἀόρατες γνώσεις. Γι'

1. *Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας* I, 1, PG 3, 369 D. Στὴ συνέχεια θὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ ἐξῆς συντομογραφίες: ΘΟ- Περὶ Θεῶν ὀνομάτων, ΜΘ- Περὶ Μυστικῆς Θεολογίας, ΟΙ- Περὶ τῆς Οὐρανίας Ἱεραρχίας, ΕΙ- Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, Επ.- Ἐπιστολές, Σχ_ΘΟ/ΜΘ/ΟΙ/ΕΙ/Ἐπ. - Σχόλια τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ στὰ σχετικὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

αυτό, τὰ ἱερὰ πρέπει νὰ φυλάγονται ἀπλησίαστα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ μεταδίδονται μόνο στοὺς ἱερεῖς μὲ ἱερὴ ἔλλαμψη². Ἐπομένως, ἡ ἴδια ἢ οὐσία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, ὡς ἱερῆς Ἱεραρχίας, ἢ ὁποῖα ἀποθηκεύει καὶ οἰκονομεῖ τὰ θεῖα, προϋποθέτει τὴν ἀναγκαιότητα ἑνὸς χωρισμοῦ τῶν ἱερῶν ἀπὸ τὰ ἀνίερα, προϋποθέτει, δηλαδή, τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς μέσου πρὸν πραγματοποιεῖ αὐτὸν τὸν χωρισμό. Αὐτὸ τὸ μέσο ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ σύμβολο, διότι ἡ οὐσιώδης λειτουργία του εἶναι ἡ περικάλυψη τῶν ἱερῶν.

Ἡ πηγάζουσα θεαρχικὴ ἔλλαμψη ἀπὸ τὸν καλὸ καὶ ἀγαθὸ Θεὸ διαπερνᾷ τὶς νοητὰς καὶ νοερὰς οὐράνιες διακοσμήσεις καί, μέσῳ τῶν ἐπανειλημμένων ἀντανεκλάσεων, φθάνει μέχρι τὰ λογικὰ ὄντα. Ὁλόκληρη ἢ φωτοχυσία ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα τῶν φώτων ὡς ἐνοποιητικὴ δύναμη. Ἄρα, ὁ σκοπὸς τῆς φωτοδοσίας εἶναι ἡ ἐνοποίηση καὶ ἀνύψωσή μας πρὸς τὴ θεία Ἐνότητα³. Προκειμένου νὰ φέρει στὴν κοινωνία Του τοὺς ἀγαπημένους Του Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ταπεινώνεται καὶ συντάσσεται μὲ τὶς αἰσθητὰς εἰκόνες τῶν κτισμάτων Του. Μέσα σ' αὐτὰς τὶς παραστάσεις κρύβεται, περικαλύπτοντας τὴν ὑπερουσία λάμψη Του καὶ ἔτσι γεννᾷ τὰ σύμβολα. Ὁ ἅγιος Διονύσιος ἐκφράζει λακωνικὰ τὴν διδασκαλία τοῦ περὶ τοῦ συμβολισμοῦ, ἀλλὰ ἐξόχως ἀριστοτεχνικά:

«Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατόν ἐτέρως ἡμῖν ἐπιλάμψαι τὴν θεαρχικὴν ἀκτίνα μὴ τῆ ποικιλία τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων ἀναγωγικῶς περικεκαλυμμένην καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς προνοία πατρικῆ συμφυῶς καὶ οἰκείως διεσκευασμένην»⁴.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα περιλαμβάνονται οἱ οὐσιώδεις ἀρεοπαγιτικὲς διατυπώσεις περὶ τοῦ συμβόλου: τὸ πῶς φανερώνεται, τί εἶναι, ποιὸς ὁ δημιουργὸς του καὶ μὲ ποῖο σκοπὸ.

Πρῶτον, ἡ θεαρχικὴ ἔλλαμψη πηγάζει ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Πατρὸς, ἢ πηγὴ ὅλης τῆς φωτοχυσίας. Ἡ Τελεταρχία, ἢ Ἁγία Τριάδα, εἶναι ὁ μέγας Τεχνίτης, ὁ Ὅποιος ζωγραφίζει τὰ ἄκτιστα καὶ τὰ κτιστὰ νοητὰ σὲ ἱερὰς παραστάσεις, σὲ ἱερόπλαστα σύμβολα⁵. Πιὸ συγκεκριμένα, τὰ σύμβολα ἀποτελοῦν τὰ ἀποτυπώματα τῶν θείων χαρακτήρων⁶, δηλαδή τῶν θείων ιδιοτήτων. Μὲ ἄλλα λόγια τὰ σύμβολα εἶναι γεννήματα τῶν θείων δυνάμεων, ἐπομένως ἀντανεκλοῦν ἀναλόγως τὰ θεῖα ὀνόματα.

2. ΕΙ Ι, 1, PG 3, 372 A.

3. ΟΙ Ι, 1, PG 3, 120 B.

4. ΟΙ Ι, 2, PG 3, 121 B.

5. ΟΙ Ι, 3, PG 3, 124 A.

6. Ἐπ. ΙΧ, 2, PG 3, 1108 C.

Ὁ ἅγιος Διονύσιος ἐκφράζεται σαφέστατα ἀναφορικά μὲ τὴ σχέση μεταξύ τῶν θείων νοητῶν καὶ τῶν συμβόλων: τὰ θεῖα νοητὰ εἶναι ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμη τῶν ἱερῶν συμβόλων, ἐνῶ τὰ ἱερὰ σύμβολα ἀποτελοῦν αἰσθητὰ ἀπεικονίσματα τῶν πρώτων⁷. Τὰ θεῖα νοητὰ, παρατηρεῖ χαρακτηριστικὰ ὁ πατὴρ Dumitru Stăniloae, δὲν εἶναι μόνο τὰ πνευματικὰ παραδείγματα τῶν αἰσθητῶν μορφῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ πηγὴ τους⁸. Στὸ Καλὸ καὶ Ἄγαθὸ ὑπάρχουν ὅλα τὰ θεῖα παραδείγματα, τὰ θεῖα εἶδη τῶν ὄντων καὶ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὶς ποιητικὲς καὶ συνεκτικὲς αἰτίες τῶν ὄντων. Ἄφ' ἑτέρου, τὰ θεῖα παραδείγματα εἶναι καὶ οἱ θεῖοι λόγοι τῶν ὄντων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν ἀπαντάσματα τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀκτίνες θείας ζωῆς καὶ δυνάμεις πού ἀκτινοβολοῦν ἀπὸ τὸν ὠκεανὸ ζωῆς καὶ δυνάμεως, πού εἶναι ἐνυπόστατος στὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ⁹. Περιγράφοντας τὴν κοσμικὴ ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου¹⁰ ὁ ἅγιος Μάξιμος χρησιμοποιεῖ σχεδὸν τοὺς ἴδιους ὅρους ὅπως ὁ Ἀρεοπαγίτης. Ἐξ ἄλλου ἀποδείχτηκε ἡ σύγκλιση τῆς ἀντιλήψεως τῶν δύο πατέρων σχετικὰ μὲ πολλὰ θέματα καὶ ἰδιαίτερα σχετικὰ μὲ τοὺς λόγους τῶν ὄντων. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴ διδασκαλία τὰ κτίσματα ἀποτελοῦν τὶς κτιστὲς εἰκαστικὲς εἰκόνες τῶν θείων λόγων· ἐφ' ὅσον αὐτοὶ εἶναι ἐνωμένοι στὸν Θεῖο Λόγο¹¹, προκύπτει ὅτι τὰ ὄντα ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ τὰ ἀπεικονίσματα Του. Ἄρα, ὁ Ἴδιος ὁ Θεὸς Λόγος ἐκφαίνεται μέσα στοὺς λόγους τῶν ὄντων σὰν σὲ γράμματα, ἀλλὰ κρύβοντας τὸν ἑαυτό Του μυστικῶς, διότι περικαλύπτεται μὲ τὰ ἱερὰ παραπετάσματα τῶν συμβόλων.

Συνεπῶς, ὅλα τὰ κτίσματα ἀποτελοῦν σύμβολα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ σοφοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς Λόγος ἀποκαλύπτεται στοὺς λόγους τῶν ὄντων, μέσα σὲ μία “κένωση” πού προηγεῖται τῆς ἐνσάρκωσης. Μὲ αὐτὴ τὴν δημιουργικὴ “ταπείνωση” συντάσσει τὸν ἄπειρο καὶ ἀόρατο ἑαυτό Του μαζί μὲ τὰ ἐγκόσμια

7. EI II, III, 2, PG 3, 397 C.

8. PR. DUMITRU STĂNILOAE, *Sfântul Dionisie Areopagitul- Opere Complete și Scolile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, (Τὰ Ἄπαντα τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, καὶ τὰ Σχόλια τοῦ Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ) traducere, introduce și note de (Μετάφραση, Εἰσαγωγή καὶ Ὑποσημειώσεις ἀπὸ τὸν) pr. Stăniloae, Dumitru, Paidea, București, 1996, Ὑποσημ. 60, σ. 123.

9. PR. DUMITRU STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (Ἡ Ὁρθόδοξος Δογματικὴ Θεολογία), Ἔκδ. IBMBOR, București, 1996, T. B', σ. 8.

10. Βλ. ΑΓ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θεομάν τὸν ἡγιασμένον*, (Ambigua), PG 91, 1285. Τὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Μαξίμου παραλληλίζει τὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Διονυσίου (EI I, 5, PG 3, 376 D-377 A).

11. PR. DUMITRU STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (Ἡ Ὁρθόδοξος Δογματικὴ Θεολογία), T. B', ὁ.π., σ. 8.

είδη για να συνάξει τα πάντα μέσα Του. Άρα, το σύμβολο είναι το έργο του Καλού και Άγαθού, μέσω του οποίου ο Θεός χαρίζει σε κάθε δημιουργία το κτιστό του λόγο και ταυτοχρόνως το είδος και την ουσία του. Το σύμβολο αποτελεί το όνομα του κτίσματος, πού αντανακλά αναλόγως ένα Θείο Όνομα. Πρόκειται για εκείνο το όνομα πού για πρώτη φορά το πρόφερε μέσα στον Παράδεισο ο γεμάτος θείο φωτισμό Άδάμ¹² (Γεν. 2, 20). Αυτός, ως αληθινός κυρίαρχος της γης, ήξερε να διαβάσει το ένδοθεν κάθε γήινου έγγεγραμμένο ιερογλυφικό. ‘Ολόκληρος ο κόσμος, ο όρατος και ο άορατος, αποτελεί ένα άπέραντο ποίημα του Μεγάλου Βασιλέα, του ‘Οποίου ο θρόνος είναι ο ουρανός και το ύποπόδιον των ποδιών είναι η γη (Ματθ. 5, 34-35)· όλο το έργο της δημιουργίας του όρατου σύμπαντος φανερώνει τα άόρατα του Θεού¹³, διότι “ούκ εισί λαλιαί ουδέ λόγοι, ών ουχί άκούονται αί φωναι αυτών” (Ψαλμ. 18, 4).

‘Ο Λόγος του Θεού “ένσαρκώνεται” μέσα στους λόγους των όντων μαζί με τη δημιουργία τους· όλος ο κόσμος είναι πνευματοφόρος, μία ιεραρχία των φυσικών συμβόλων, ένα μυστικό ευαγγέλιο, ένας κήπος σταλαγματιών της αγάπης του Θεού¹⁴. ‘Ολη η κτιστή πραγματικότητα λειτουργεί ως σύμβολο της παρουσίας και κοινωνίας με τον Θεό¹⁵, γεγονός πού αποδεικνύει την σχετικότητα του κόσμου. ‘Επομένως, το νόημα του κόσμου δεν βρίσκεται εντός αυτού, η κτίση δεν είναι η ύστατη πραγματικότητα. Το σύμβολο δεν είναι αίτιο αλλά αιτιατό, δεν έχει το νόημα εντός του, αλλά σ’ Εκείνο τον όποιο σημαίνει. Το σύμβολο αποτελεί ύπαρξιακή σφραγίδα, όχι παραγωγή της ανθρώπινης φαντασίας. Το σύμβολο είναι μία κτιστή αλήθεια, δημιουργία της ένυπόστατης θείας Αλήθειας, άρα είναι μία δευτερεύουσα αλήθεια, μία προτελευταία αλήθεια¹⁶.

‘Η δημιουργία συνιστά όμως την αρχή της θείας αποκαλύψεως. ‘Ο Λόγος του Θεού έκδηλώνει σαφέστερα την παρουσία Του μέσω των λόγων πού ψιθυ-

12. FLORIN MIHĂESCU, *Simbol, imagine a lumii*, (Το σύμβολο, εικόνα του κόσμου), Rev. IANUS, Sacralizare și locuire, Nr. 5-6, București, 2002, σ. 123-128.

13. ‘Επ. IX, 2, PG 3, 1108 B.

14. ΓΕΡ. ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ ΚΑΥΣΟΚΑΛΥΒΙΤΟΥ, *Βίος και Λόγοι*, ‘Εκδ. ‘Ιερά Μονή Χρυσοπηγής, Χα- νιά, 2003, σ. 462-463.

15. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κάλλος τό ‘Αγιον, Προλεγόμενα στη φιλόκαλη αισθητική της ‘Ορθοδοξίας*, Νέα Σύμωνη, 2004, σ. 284.

16. FLORIN MIHĂESCU, *Simbol, imagine a lumii*, (Το σύμβολο, εικόνα του κόσμου), ό.π., σ. 124.

ρίζει στις καρδιές τῶν προφητῶν, ἀλλὰ καὶ στὰ ἱστορικά γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹⁷. Ὁ θεῖος Λόγος ἐντυπώνεται στοὺς καθαρὸς νόες τῶν προφητῶν καί, μέσῳ τῶν συγγραμμάτων τους, στὰ λόγια τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς πνευματικῆς Του ἐνσάρκωσης. Τὰ λόγια τῆς Βίβλου, ὅπως καὶ ὅλα τὰ κτίσματα, εἶναι φορεῖς τῆς παρουσίας τοῦ θείου Λόγου καὶ ἀποτελοῦν ἱερά σύμβολα τῆς ἐνυπόστατης θείας Ἀλήθειας. Γιὰ τοὺς ἁγίους - λόγῳ τῆς ἐνιαίας, ἀπλῆς καὶ πέρα τῶν συμβόλων θεωρίας τους - ὁ φυσικὸς καὶ ὁ γραπτὸς νόμος ταυτίζονται¹⁸, συμπεραίνει ὁ ἅγιος Μάξιμος.

Γιὰ τὸν ἅγιο Διονύσιο ἡ ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, διότι περιέχει τὰ θεοπαράδοτα Λόγια¹⁹. Πρόκειται γιὰ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πὺν τοὺς παραλάβαμε μέσῳ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τῆς Ἱεραρχίας. Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Παράδοση τῶν ἐμπνευσμένων καθοδηγητῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν τὸν κανόνα ὁποιασδήποτε θεολογίας. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Ἄρεοπαγίτης, ἐκθέτοντας τὴ διδασκαλία του περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, περιορίζεται μόνο στὰ σύμβολα πὺν περιλαμβάνονται μέσα στις Γραφές, διότι τὰ θεωρεῖ ἱερά πλάσματα²⁰ τῶν θεολόγων. Μὲ τὸ νὰ βεβαιώνει ὅτι τὰ βιβλικά σύμβολα ἀποτελοῦν ἱεροπλαστίες τῶν συγγραφέων τῆς Βίβλου²¹, τίς ὁποῖες χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ ἴδια ἡ θεολογία²², δὲν σημαίνει ὅτι στὸν ἅγιο Πατέρα τοῦ διαφεύγει ἡ θεϊκὴ πηγὴ τῶν συμβόλων. Τοὺς συγγραφεῖς τῶν Λογίων τοὺς θεωρεῖ ἔνθεους ἄνδρες, ναοὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στίς καρδιές τῶν ὁποίων ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Λόγος ἐγγράφει τίς λέξεις Του. Ἄφ' ἑτέρου, τὸ πλάσιμο τῶν ἱερότατων συμβόλων δὲν διεξάγεται μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἐπιστήμη, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπόρρητη καὶ ἀθέατη θεία ἐπιστήμη²³, στήν ὁποία οἱ θεολόγοι τῶν Γραφῶν μετέχουν χάριν τῆς ἐνωσῆς τους μὲ τὸν Θεὸ Λόγο.

Ἐφ' ὅσον εἶναι δημιουργήματα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτυπώματα τῶν θείων λόγων ἢ παραδειγμάτων, τὰ σύμβολα εἶναι καὶ αὐτὰ ἱερά. Ὁ Ἄρεοπαγίτης τὰ ὀνομάζει σταθερὰ ἱερά καὶ προσθέτει ὅτι τὰ σύμβολα δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμοῦνται, ἀλλὰ νὰ τὰ πλησιάζουμε μὲ εὐλάβεια, ἡ ὁποία ταιριάζει

17. PR. DUMITRU STANILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* T. B', ὁ.π., σ. 13.

18. SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ἔκδ. IBMBOR, București, 1983, σ. 149-150.

19. EI I, 4, PG 3, 376 B.

20. OI I, 3, PG 3, 121 C.

21. EI I, 5, PG 3, 376 D-377 A.

22. OI III, 1, PG 3, 137 B.

23. Ἔπ. IX, 1, PG 3, 1105 C.

στην παρουσία του θείου. Διότι, ως εμφανείς εικόνες των υπερφυσικών θεαμάτων²⁴, τα βιβλικά σύμβολα φέρουν στο επίπεδο της υπάροξής μας την παρουσία του Θεού και των θείων πραγμάτων. Τα σύμβολα είναι ιεροπλαστίες, διότι ζωγραφίστηκαν από την Ίδια την Τελεταρχία²⁵, ή όποια είναι παρούσα μέσα τους και ενεργεί μέσω αυτών.

Ο Άγιος Διονύσιος καθορίζει ότι τα σύμβολα δεν είναι μόνο άπλεις ιεροπλαστίες, αλλά *ποιητικές ιεροπλαστίες*²⁶. Ο Άρεοπαγίτης δεν έννοει ότι οι ιερές παραστάσεις των συμβόλων είναι φαντασίες των βιβλικών συγγραφέων, αλλά οι παραγωγές των με τον καλό και αγαθό Θεό ενωμένων προφητών. Αυτοί συνέγραψαν τα ιερά κείμενα όχι κατά την αυτόματη υπαγόρευση, αλλά δια έμπνευσεως, που προέρχεται από τη συνεργία τους με τον Θεό Λόγο. Για το λόγο αυτό και τα βιβλικά σύμβολα είναι μυστικά και θεοειδή πλάσματα, γεμάτα ωραιότητα και αγαθότητα, γεμάτα άφθονο θεολογικό φως. Αυτή η από το Καλό και Άγαθό ξεχειλισμένη έλλαμψη πλημμυρίζει τον καθαρό ανθρώπινο νοῦ και τον παρακινεί προς την θεωρία της κρυμμένης Εὐπρέπειας²⁷. Έπομένως, το αληθινό περιεχόμενο των ιερών συμβόλων είναι το νοητό Κάλλος, τόσο το άκτιστο όσο και το κτιστό. Ο Θεός ως τέλειος Ποιητής είναι και Άριστοτέχνης των νοητών. Το θεοειδές Κάλλος είναι νοητό και υπερβαίνει τόσο την αίσθητή, όσο και τη νοερή ικανότητα του ανθρώπου· είναι πέρα από τον λόγο ή ήχο, από τη μορφή ή εὐωδία, αλλά περιλαμβάνοντάς τα έναια. Οί θεολόγοι των Γραφών μετέχουν στην τέλεια μαεστρία του θείου Άριστοτέχνη, για τον λόγο αυτό και τα πλάσματά τους, τα σύμβολα, άποτελοῦν όχι μόνο τις εικόνες των νοητών, αλλά και τα αγάλματά τους, τις ψαλμωδίες τους ή ακόμα και τις εὐωδίες τους· «καὶ ὁσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα· μῦρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου· (Ἐσμ. Ἄσμ., 1, 3). Ἄνεξαρθήτως από τη μορφή που λαμβάνει το σύμβολο, το περιεχόμενό του ἔγκειται στην πνευματική ωραιότητα²⁸. Συνεπώς, ἐφ' ὅσον το σύμβολο άποτελεῖ ἓνα κάλυμμα ἢ παραπέτασμα, ὁ ἅγιος Διονύσιος προτρέπει ἐπίμονα αὐτὸ τὸ πέπλο νὰ σχιστεῖ προκειμένου νὰ ἀπογυμνωθεῖ τὸ νοητὸ στοιχεῖο τοῦ ἀγάλματος. Μόνο ἔτσι μπορεῖ ὁ καθαρῶτατος νοῦς νὰ

24. Ἐπ. ΙΧ, 2, PG 3, 1108 C.

25. ΟΙ Ι, 3, PG 3, 124 A.

26. ΟΙ ΙΙΙ, 1, PG 3, 137 B.

27. Ἐπ. ΙΧ, 1, PG 3, 1105 C.

28. ΒΙΚΤΟΡ ΒΥΣΗΚΟΝ, *Βυζαντινή Αἰσθητική, Θεωρητικά Προβλήματα*, (Μετάφραση Κωνσταντίνου Χαράλαμπιδη), Ἐκδ. Τζαφέρη, Ἀθήνα, 1999, σ. 125.

εισέλθει στα πανίερα και να ατενίσει τὸ θεοειδὲς Κάλλος²⁹. Τὸ σύμβολο εἶναι ὁ πυθμένος και τὸ ὄχημα τοῦ νοητοῦ Κάλλους, ἐνῶ ὁ συμβολισμὸς ἀποτελεῖ πράγματι μία γλῶσσα Κάλλους³⁰, ἂν και ἐνίστε τὸ εἶδος τοῦ συμβόλου εἶναι δυσάρεστο, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τῶν ἀνόμοιων συμβόλων.

Στὸ προαναφερθὲν ἀπόσπασμα ὁ ἅγιος Διονύσιος λέγει ὅτι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ πρὸς ἐμᾶς κατιοῦσα θεαρχικὴ ἀκτίνα περικαλύπτεται σὲ ποικιλία παραπετασμάτων εἶναι αὐτός: νὰ προσαρμοστεῖ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη φύση και, ἐφ' ὅσον γίνεται συγγενὴς μ' αὐτήν, νὰ οἰκειοποιηθεῖ ἀπ' αὐτήν. Ὁ ἅγιος Μάξιμος διευκρινίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ψυχὴ μέσα σὲ σάρκα, δὲν μπορεῖ νὰ ατενίσει ἄμεσα τὰ ἄλλα, ἐπομένως χρειάζονται οἱ τύποι και τὰ σύμβολα³¹, διαμέσου τῶν ὁποίων ἔχει πρόσβαση πρὸς τὸ νοητὸ Κάλλος. Οἱ θεολόγοι μᾶς παρέδωσαν τὴ διδασκαλία περὶ τῶν νοητῶν ντύνοντάς τα μὲ ὑλικά σχήματα και σύνθετες μορφές. Ὁ ἐν σώματι ἄνθρωπος νοῦς δὲν μπορεῖ νὰ ἀνυψοθεῖ πρὸς τὴν θεωρία τῶν νοητῶν, ἂν δὲν χρησιμοποιήσει τὴν κατάλληλη γιὰ αὐτὸν αἰσθητὴ χειραγωγία³². Ἐπομένως, ἡ μεσολάβηση τῶν αἰσθητῶν εἰδῶν εἶναι αὐστηρῶς ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀνάβαση τοῦ ἀνθρώπου στὶς βαθμίδες τῆς Ἱεραρχίας. Στὴν ἀνύψωσή του πρὸς τὴν ἐρωτικὴ ἔνωση μὲ τὸ καλὸ και ἀγαθὸ Θεὸ ὁ ἄνθρωπος νοῦς δὲν μπορεῖ νὰ εἰσέλθει στὴν ἀνηφορικὴ ὁδὸ, ἂν δὲν βαδίσει τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς γνώσεως τοῦ Καλοῦ και Ἀγαθοῦ, δηλαδὴ τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων γνώση. Ἐχοντας ὑπ' ὄψη τους τὴν ἰδιομορφία τῆς ἀνθρώπινης φύσης, οἱ πρῶτοι ὁδηγοὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, κινούμενοι ἀπὸ τὸ θεαρχικὸ Πνεῦμα, διαμόρφωσαν μία ἱεραρχία ἐξ ὀλοκλήρου συμβολικὴ. Ἔτσι, οἱ ἀπόστολοι μᾶς παρέδωσαν τὰ ὑπερουράνια μὲ αἰσθητὲς εἰκόνες, τὰ συνεπτυγμένα μὲ πληθῶρα, τὰ θεῖα μὲ τὰ ἀνθρώπινα, τὰ ἄλλα μὲ τὰ ὑλικά³³. Αὐτὴ ἡ διενέργεια ἐγινε, διότι τὰ αἰσθητὰ εἶδη, τὰ σύμβολα, εἶναι συγγενῆ παραπετάσματα³⁴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης και διαμέσου αὐτῶν ὁ νοερὸς νοῦς χειραγωγεῖται πρὸς τὴν θέα τῶν θείων ἀρχετύπων.

29. ΕΙ III, III, 3, PG 3, 428 D.

30. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ, *Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στὸ Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη, θεωρητικὴ προσέγγιση τῆς βυζαντινῆς τέχνης, Συμβολὴ στὴν αἰσθητικὴ φιλοσοφία*, Ἔκδ. Ἡρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 155.

31. Σχ_ΟΙ I, 2, PG 4, 32 C.

32. ΟΙ I, 3, PG 3, 121 C και ΟΙ III, 1, PG 3, 137 B.

33. ΕΙ I, 5, PG 3, 376 D-377A.

34. Επ. IX, 1, PG 3, 1108 B.

Ἄρα, σκοπὸς τῆς μαεστρίας τοῦ συμβολισμοῦ εἶναι, προπαντός, ἡ χειραγώγηση τῶν καθαρῶν νοῶν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πρὸς τὰ νοητά. Ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία εἶναι συμβολικὴ καὶ ὅ,τι ὑπάρχει μέσα της δὲν ἀποτελεῖ ἕνα σκοπὸ καθεαυτὸ, ἀλλὰ ἕνα μέσο ἀνύψωσης πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὰ θεῖα. Περιγράφοντας τὸν ὀλοκληρωτικὰ συμβολικὸ χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ὁ ἅγιος Διονύσιος χαρίζει στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ἀξιομνημόνευτα λόγια, τὰ ὅποια πρέπει νὰ περιλαμβάνονται σὲ κάθε σύγγραμμα λειτουργικῆς θεολογίας ἢ φιλόκαλης αἰσθητικῆς.

«ἐπεὶ μηδὲ δυνατόν ἐστι τῶ καθ' ἡμᾶς νοῖ πρὸς τὴν αὔλου ἐκείνην ἀναταθῆναι τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν μίμησίν τε καὶ θεωρίαν, εἰ μὴ τῇ κατ' αὐτὸν ὑλαίᾳ χειραγωγίᾳ χρῆσαιτο τὰ μὲν φαινόμενα κάλλη τῆς ἀφανοῦς εὐπρεπείας ἀπεικονίσματα λογιζόμενος καὶ τὰς αἰσθητὰς εὐωδίας ἐκτυπώματα τῆς νοητῆς διαδόσεως καὶ τῆς αὔλου φωτοδοσίας εἰκόνα τὰ ὑλικά φῶτα καὶ τῆς κατὰ νοῦν θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως τὰς διεξοδικὰς ἱεράς μαθητείας καὶ τῆς ἐναρμονίου πρὸς τὰ θεῖα καὶ τεταγμένης ἕξεως τὰς τῶν ἐνθάδε διακοσμήσεων τάξεις καὶ τῆς Ἰησοῦ μετουσίας τὴν τῆς θειοτάτης εὐχαριστίας μετάληψιν, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς οὐρανίαις μὲν οὐσίαις ὑπερκοσμίως, ἡμῖν δὲ συμβολικῶς παραδέδοται»³⁵. Ὁλη ἡ Ἱεραρχία μας ἀποτελεῖ μία ἀναγωγικὴ εἰκόνα τῶν νοητῶν πραγματικότητων καὶ πρὸς αὐτὰ χειραγωγία³⁶. Ὁλη ἡ ὠραιότητα τῆς Ἐκκλησίας, τόσο ἡ αἰσθητὴ, - ἢ ἀπὸ τίς αἰσθήσεις ἀντιλαμβανόμενη ὡς μορφὴ, φῶς, ἦχος, εὐωδία, ψηλαφητό, νοστιμιά - ὅσο καὶ ἡ λογικὴ - ἢ μὲ τὸ νοῦ ἀντιλαμβανόμενη ἀπὸ τίς γραπτὲς καὶ ἄγραφες διδασκαλίαις - ἀποτελεῖ ἕνα σύμβολο, δηλαδὴ παρουσία τοῦ νοητοῦ κάλλους καὶ δυνατότητα ἀνύψωσης πρὸς αὐτό. Ὁλόκληρη ἡ τέχνη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀναγωγικὴ μὲ μία σκοπιμότητα ποῦ ὑπερβαίνει τὸ αἰσθητὸ καὶ τὸ λογικὸ καὶ ἀποβλέπει πρὸς τὸ κτιστὸ ἢ ἄκτιστο νοητό. Ἡ ὠραιότητα τῆς Ἐκκλησίας ἀντανακλᾷ τὸ ἀνέκφαντο Κάλλος³⁷. Ὁ πιστὸς καλεῖται νὰ ἀγαπᾷ τὴν εὐπρέπεια τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ προσκολλᾷ τὴ ψυχὴ του πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ νοώντας τὴν ὡς τόπο σκηνώματος δόξης Του (Ψαλμ. 25, 8)· διότι, ἐπισκεπτόμενος τὸ ναὸ τοῦ Κυρίου αὐτὸ ζητεῖ: νὰ θεωρεῖ τὴν τερπνό-

35. OII, 3, PG 3, 121 D-124 A.

36. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei, The Mystagogy of Dionysius Areopagita, with special reference to its predecessors in the eastern Christian tradition*, Analecta Vlatadon 59, Thessaloniki, 1994, σ. 147.

37. HANS URS VON BALTHASAR, *The Glory of the Lord, T&T Clark LTD*, Edinburgh, 1995, σ. 180.

τητά Του (Ψαλμ. 26, 4). Ὁ ἅγιος Διονύσιος εἶναι ἕνας ποιητής, ὁ ὁποῖος κατέχει τὴ μαεστρία νὰ διαβάξει συμβολικὰ τόσο τὶς Γραφές, ὅσο καὶ ὁλόκληρο τὸ σύμπαν, μὲ τὴν φιλοκαλία ἑνὸς καλλιτέχνη³⁸. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία εἶναι εἰς τὸ ἀκέραιο ἕνα ἱερὸ σύμβολο τοῦ νοητοῦ Κάλλους: τόσο τοῦ θεοῦ καὶ ἀγγελικοῦ Κάλλους, ὅσο καὶ τοῦ ψυχικοῦ κάλλους· εἶναι ὁ τόπος ἀντάμωσης τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἡ ὁποία διεξάγεται ταυτοχρόνως στὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου³⁹. Ὅτιδήποτε διεξάγεται μέσα στὸ ναὸ –μορφές, λέξεις, χειρονομίες, τελετές– εἶναι εἶδη τοῦ ὑπερουρανοῦ κόσμου καὶ καθοδήγηση πρὸς αὐτό. Οἱ ἴδιες οἱ ἐκκλησιαστικὲς τάξεις ἀποτελοῦν ἀπεικονίσεις τῶν ἕξων τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων⁴⁰, ὑπογραμμίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος. Ὁ Ἀρεοπαγίτης βεβαιώνει σαφέστατα ὅτι μέσῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμβόλων ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀνυψωθεῖ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πρὸς τὰ ἀγγελικὰ νοητά, ὕστερα ἀπ’ αὐτὰ πρὸς τὶς θεῖες ἐλλάμψεις καὶ ἀπ’ αὐτὲς πρὸς τὴν ἀπλὴ ἀκτῖνα⁴¹ τους, κινούμενος ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ὑπέρτατης ὑπερουσίας Αἰτίας. Τοιοῦτοτρόπως, τὸ σύμβολο διαπερνᾷ κάθετα ὁλόκληρη τὴν κλίμακα τοῦ ὄντος, καὶ ἐπέκεινα τοῦ ὄντος, ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω καὶ ἀντίστροφα: ἀπὸ τὸ ὑπερουσίον Αἶτιον στὶς νοητὲς πρόνοιές Του, στοὺς νοητοὺς λόγους Του (τὰ θεῖα ἀρχέτυπα), ἕως τοὺς ἀγγέλους⁴², ὅταν ἀκολουθήσει κανεὶς τὴν καθοδικὴ ὁδὸ τῆς βαθμιαίας ἄυλης “ἐνσάρκωσης” τοῦ νοητοῦ φωτός, ποὺ ξεχειλίζει ἀπὸ τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθό.

Τὸ σύμβολο εἶναι τὸ δημιουργημὰ τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης καὶ δωρήθηκε στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία μὲ ἕνα οὐσιώδη ἀναγωγικὸ σκοπὸ: τὴ θέωση μας⁴³. Προφανῶς, ὁ ἅγιος Πατὴρ ἐννοεῖ ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ συμβολισμοῦ συμβάλλει στὴν ἐκτέλεση τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας καὶ ὅλης τῆς Ἱεραρχίας: τὴ θέωση τῶν ἱεραρχικῶν μελῶν. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία εἶναι ἕνας ἁγιασμένος καὶ ἁγιαστικὸς κόσμος, μοναδικὸς τόπος, στὸν ὁποῖο ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἐφικτή. Εἶναι τὸ σύνολο τῆς πληθώρας αἰσθητῶν συμβόλων, διὰ τῶν ὁποίων μᾶς χαρίζεται ἡ δυνατότητα νὰ ἀναχθοῦμε, ἀνάλογα μὲ τὴν ἱκανότητά μας, πρὸς τὶς ἀπλὲς καὶ ἀτύπωτες ἀφομοιώσεις, πρὸς τὴν ἄυλη μίμη-

38. Ὁ.π., σ. 181.

39. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὁ.π., σ. 149.

40. Σχ_ΟΙ Ι, 3, PG 4, 33 C.

41. ΟΙ Ι, 2, PG 3, 121 A, B.

42. Επ. ΙΧ, 2, PG 3, 1108 D-1109 A.

43. ΟΙ Ι, 3, PG 3, 124 A.

ση τῶν ἀγγέλων⁴⁴. Διαμέσου τῆς ποικιλίας τῶν αἰσθητῶν συμβόλων εἶναι ἐφικτὸ νὰ ἀννηφωνώμαστε ἱεραρχικὰ πρὸς τὴν ἐνοειδῆ θέωση, πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴ θεία ἀρετὴ⁴⁵. Ἐπομένως, ὁ ἐκκλησιαστικὸς συμβολισμὸς ὑπηρετεῖ τὴ θέωση ὡς ἔνωσι μὲ τὸ καλὸ καὶ ἀγαθὸ Θεοῦ, ὡς θεομίμητη ὁμοίωση μὲ τὸ Καλὸ καὶ Ἄγαθό.

Μία ἀνάγνωση τῶν ἀρεοπαγιτικῶν κειμένων ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἄποψη μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει τρεῖς λειτουργίες τοῦ συμβόλου, σὲ σχέση μὲ τὶς νοητὲς πραγματικότητες: τὸν ὀρισμὸ τους, τὴν ἀνύψωση τοῦ γνώστη σ' αὐτὲς καὶ τὴν ἀποκάλυψή τους⁴⁶. Ἡ θεολογικὴ ἄποψη, ὅμως, ἐφόσον θεωρεῖ τὰ σύμβολα ὡς δημιουργίες τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης, προσθέτει σ' αὐτὲς τὶς λειτουργίες ἀκόμη μία: τὸ νὰ καλύπτουν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων διασώζοντάς τα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς⁴⁷. Γιὰ τοὺς ἐραστές τῆς ὁσιότητος, οἱ ὁποῖοι ἐναρμόνισαν τὴ ζωὴ τους μὲ τὴ θεία βούληση καὶ ἀξιώθηκαν νὰ ἔχουν τὸ νοῦ τους κοσμημένο μὲ θεωρητικὴ δύναμη, τὰ σύμβολα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας εἶναι ἀποκαλυπτικά τῶν ἀπλῶν καὶ ὑπερβατικῶν ἀληθειῶν⁴⁸. Γιὰ τοὺς βέβηλους, ὅμως, τὰ ἱερὰ σύμβολα δὲν ἀποκαλύπτουν, ἀλλὰ ἀποκρύβουν τὰ ὑπερβατικὰ ἀρχέτυπα. Αὐτὴ ἡ ἀπόκρυψη εἶναι ἀναγκαία ὄχι μόνον γιὰ νὰ φυλάγεται ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τοὺς ἀνίερους, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν ἐπιτρέπει τοὺς ἀκάθαρτους καὶ ἀφώτιστους νὰ προσεγγίσουν τὴν ἀλήθεια⁴⁹. Στὰ ἅγια μετέχουν μόνον οἱ ἅγιοι, διότι “ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον” (Ἐβρ. 12, 29).

Ὁ ἅγιος Διονύσιος ἀποδίδει σκόπιμα ἕναν ἐσωτερικὸ χαρακτήρα στὶς Γραφεῖς⁵⁰ καί, προπαντός, στὴν ἱερῇ Παράδοση. Μὲ τὸν ὄρο *μύηση* ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐννοεῖ τὴ μυστικὴ μετάδοση τοῦ νοητοῦ περιεχομένου τῆς προερχόμενης ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους διδασκαλίας περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θεουργιῶν Του. Ὁ μυστικὸς χαρακτήρας ἐγκεῖται στὸ ὅτι αὐτὴ ἡ μετάδοση γίνεται διὰ μέσου τοῦ λόγου, ἀπὸ νοῦ σὲ νοῦ, μὲ τρόπο σωματικὸ, ἀλλὰ ἀυλότερο, χωρὶς γραφὴ⁵¹. Τὸ

44. ΟΙ I, 3, PG 3, 121 C.

45. ΕΙ I, 2, PG 3, 373 A.

46. ΒΙΚΤΟΡ ΒΥΣΧΚΟΝ, *Βυζαντινὴ Αἰσθητικὴ, Θεωρητικὰ Προβλήματα*, ὅ.π., σ. 133.

47. Επ. IX, 1, PG 3, 1108 A, B.

48. Επ. IX, 1, PG 3, 1105 C.

49. ΛΑΜΠΡΟΥ ΣΙΑΣΟΥ, *Ἐραστές τῆς ἀληθείας, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Θεσσαλονίκη, 1984*, σ. 87.

50. ΗΙΕΡΟΜΟΝΚ ΑΛΕΞΑΝΔΕΡ ΓΟΛΙΤΖΙΝ, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὅ.π., σ. 153.

51. ΕΙ I, 4, PG 3, 376 C. Ὁ πατὴρ Alexander σημειώνει ὅτι γιὰ τὸν Ἀρεοπαγίτη τὸ *Lex Orandi* ἀποτελεῖ τὸν κύριο μηχανισμὸ στὴ προφορικὴ μετάδοση τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τοὺς ἱερούς ἀνδρες πρὸς τοὺς πιστοὺς (βλ. ΗΙΕΡΟΜΟΝΚ ΑΛΕΞΑΝΔΕΡ ΓΟΛΙΤΖΙΝ, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὅ.π., σ. 152.).

γνώρισμα τῆς μύησης εἶναι ἡ προφορική μετάδοση τῆς νοητῆς οὐσίας μέσα σὲ μία διανοητική διαδικασία⁵². Σ' αὐτὴν μετεῖχαν πρῶτα οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, οἱ ὁποῖοι μνήθηκαν ἄμεσα ἀπὸ τὸν Κύριο Ἰησοῦ στὰ χρόνια τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου καί, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάληψή Του, πάλι ἄμεσα ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ἀλλὰ καὶ στὸ διηνεκές. Ὁ ἅγιος Διονύσιος θεωρεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐμπνευστὴς καὶ μύστης ὁποιασδήποτε ἱεραρχικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐνέργειας. Ἡ ἱεραρχικὴ παράδοση ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ὑποψήφιο στὴ μύηση νὰ ἔχει ἱερὴ καὶ ἐνοειδῆ ζωὴ, διότι ἡ μύηση στὰ θεῖα παρέχει τὴν πρόσβαση πρὸς τὴ θέωση. Ἄφ' ἑτέρου, ὁ μνημένος ἔχει τὸ καθῆκον νὰ κρύψει τὶς ἱερὲς ἀλήθειες στὰ βᾶθη τοῦ ἐνοειδοῦς νοῦ του, διαφυλάγοντάς τες ἀπὸ τὸ ἀνίερο πλῆθος. Διότι δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ ριχτεῖ στοὺς χοίρους ἢ ἀγνῆ, φωτεινὴ καὶ καλλοποῖος ὁμορφία τῶν νοητῶν μαργαριταριῶν⁵³. Οἱ ἀπόστολοι, ὡς οἱ πρῶτοι μνημένοι, ἔγιναν διὰ μετοχῆς μύστες στὴν Ἐκκλησία καὶ μετέδωσαν, πάλι ἄμεσα καὶ ἄυλα, τὰ θεῖα μυστήρια στοὺς καθοδηγητὲς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας. Καὶ αὐτοί, μὲ τὴ σειρά τούτων τὰ μετέδωσαν ὁμοιοτρόπως στοὺς ὁμοίους τους, ἐνῶ στοὺς ὑπόλοιπους μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν ἱερῶν συμβόλων. Ἔτσι μνήθηκαν στὰ ἐναποθηκευμένα στὴν κρύφια Παράδοση θεουργικὰ φῶτα ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας· μνήθηκαν ἀνάλογα μὲ τὴν ἰκανότητά τους, ἀδιάκοπα, ἀπὸ τοὺς μυσταγωγούς τῆς Ἱεραρχίας μας μέσῳ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων. Οἱ καθοδηγητὲς τῆς Ἱεραρχίας μᾶς μύησαν τοὺς πιστοὺς διὰ μέσου τῶν συμβόλων κρύβοντας τὰ νοητὰ στὰ αἰσθητὰ, τὰ ὑπερούσια στὰ ὄντα, τὰ ἀμόρφωτα καὶ ἀτύπωτα σὶς μορφὲς καὶ στοὺς τύπους⁵⁴.

Χωρὶς αὐτὴν τὴν προηγουμένη μύηση ὁ πιστὸς δὲν μπορεῖ νὰ μετέχει στὰ θεῖα ἀρχέτυπα. Λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητάς του τὸ σύμβολο χρησιμοποιήθηκε πρῶτα ἀπὸ τὴν μωσαϊκὴ ἱεραρχία, ὕστερα ἀπὸ τοὺς μυσταγωγούς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας τόσο σὶς διδαχὲς τους, ὅσο καὶ στὴν τέλεση τῶν ἱερῶν μυστηρίων. Ἀκόμα καὶ οἱ ἄγγελοι χρησιμοποιοῦν αἰνίγματα γιὰ τὴν προαγωγή τῶν θεῶν μυστηρίων καὶ ὁ Ἰδιὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπευθύνθηκε στὰ πλήθη μὲ παραβολὰς καὶ παρέδωσε τὰ θεουργικὰ μυστήρια μὲ συμβολικὴ τράπεζα⁵⁵ στὸ μυστικὸ Δεῖπνο. Τὰ σύμβολα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ἀπο-

52. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὁ.π., σ. 152.

53. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 3, 145 C.

54. ΘΟ Ι, 4, PG 3, 592 B.

55. Επ. ΙΧ, 1, PG 3, 1108 A, B.

τελούν μία ἀλλεπαλληλία τῶν καθοδικῶν ἀποκαλύψεων τοῦ θεοῦ Κάλλους. Γιὰ τὸν ὅσιο τὰ ἱερὰ παραπετάσματα ἐμφανίζονται ὡς μία κλίμακα τῶν ὀλοένα καὶ διαφανέστερων πέπλων, ἡ ὁποία τὸν ὀδηγεῖ πέρα ἀπὸ τὸ ἔσχατο καταπέτασμα, πρὸς τὰ ὑπερούσια βάθη τῶν ἁγίων· γιὰ τὸν ἀνόσιο, ὅμως, ὀλόκληρη ἡ κλίμακα τῶν πέπλων θὰ παρουσιαστεῖ ὡς μία ἀδιαφανῆς θύρα, ἡ ὁποία τὸν ἀφήνει ἔξω στὸν πρόναο τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ θὰ ἰκετεύει τὸ θεῖο δῶρο τῶν δακρῶν, τὸ μοναδικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ὀλόκληρος ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ γίνεи διαφανῆς.

2. Τὰ εἶδη τῶν συμβόλων

Στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία ὁ συμβολισμὸς ἀρχίζει μὲ συμβολικῆς λέξεις, περιεχόμενες στὶς Γραφές καὶ στὴν ἱερὴ Παράδοση, οἱ ὁποῖες μεταδόθηκαν προφορικὰ ἢ γραπτὰ. Οἱ λέξεις, ὅμως, μεταφέρουν τὶς νοητὲς πραγματικότητες διαμέσου τῶν ἐννοιῶν. Ἄρα, ἐξ ἀπόψεως τῆς ὑλοποίησης τοῦ ὑποστάτη, πὺν βαστάζει τὰ νοητὰ κάλλη - τὰ ὁποῖα, εἴπαμε, ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενο τῶν συμβόλων - ἡ πρώτη καὶ πιὸ ἄυλη μορφή του εἶναι ἡ ἐννοιολογικὴ μορφή. Τὰ ἐννοιολογικὰ σύμβολα ἀποτελοῦν τὶς εἰκόνες τῶν νοητῶν πραγματικότητων, εἰκόνες οἱ ὁποῖες εἶναι οἱ λιγότερο “σωματικῆς”. Αὐτὰ τὰ ἐννοιολογικὰ σύμβολα εἶναι εἰκόνες πὺν ἐντυπώνονται στοὺς νόες τῶν προφητῶν κατὰ τὰ οὐράνια εἶδη πὺν ἀποκαλύφθηκαν σ’ αὐτοὺς. Σύμφωνα λοιπὸν μ’ αὐτὲς τὶς εἰκόνες οἱ προφῆτες ἐκφώνησαν τὶς συμβολικῆς λέξεις καὶ δημιούργησαν τὰ αἰσθητὰ εἶδη τῆς μωσαϊκῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας. Ὁ Θεὸς διέταξε στὸ Μωυσῆ νὰ κατασκευάσει τὴ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου καὶ ὅλα τὰ ἐν αὐτῇ σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο πὺν τοῦ ἔδειξε στὸ ὄρος Σινᾶ (Ἐξ. 26, 30). Ὁ ἅγιος Διονύσιος ἀναφέρεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὰ ἀπὸ τὶς Γραφές προερχόμενα σύμβολα, διότι τὰ Λόγια ἀποτελοῦν ἀδιάπτωτα τὴ μοναδικὴ πηγὴ τῆς κοσμολογίας καὶ τῆς θεολογίας του. Τὰ αἰσθητὰ σύμβολα εἶναι ἀποτυπώματα τῶν νοητῶν ἀρχετύπων, τὰ ὁποῖα τὰ ἀποκρύβουν καὶ ταυτοχρόνως τὰ ἐκφαίνουν, ἀνοίγοντας γιὰ τὸ λογικὸ ὄν τὴν ὁδὸ πὺν ὀδηγεῖ πέρα ἀπὸ τοὺς οὐρανούς. Κατὰ τὴν πρὸς τὸ ὑπερουράνιο προσέγγιση, τὴν ὁποία προσφέρουν, ἀνάμεσα στὰ αἰσθητὰ σύμβολα ξεχωρίζουν τρεῖς μορφές: ἡ μορφή *σημείου*, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ μία προηγούμενη μῆση προκειμένου νὰ γίνουν προσιτὰ τὰ νοητὰ παραδείγματα· ἡ μορφή *εἰκόνας*, ἡ ὁποία δίνει πρόσβαση πρὸς τὰ παραδείγματα σ’ ἐκείνους μὲ προχωρημένη πνευματικὴ ζωὴ· ἡ μορφή *ἱερουργίας*, σύμπλεγμα

τῶν λειτουργικῶν συμβόλων, τὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτει πραγματικὰ αὐτὸ πού δείχνει⁵⁶ καὶ μεταδίδουν τὴ χάρη πρὸς ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας.

Τὰ σύμβολα συνιστοῦν τὴν ἴδια τὴν φύση τοῦ δικοῦ μας κόσμου, ὅμως, στὴν Ἐκκλησία τὰ ἱερὰ πέπλα εἶναι πλήρη νοητοῦ φωτός, καλύπτουν καὶ ταυτοχρόνως ἀποκαλύπτουν τὸ ὑπερουράνιο Κάλλος, εἶναι θεοφόρα⁵⁷. Μὲ τὸ νὰ δηλώνει ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς Ἱεραρχία εἶναι συμβολικὴ, ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐννοεῖ ὅτι εἶδη τῶν ἀοράτων εἶναι ὄχι μόνο τὰ αἰσθητὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερωμένα πρόσωπα, οἱ πράξεις καὶ οἱ λέξεις τους. Ὁ συμβολισμὸς εἶναι περισσότερο ἐνεργός, ὅταν ὅλα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας συνάγονται στὸ πλαίσιο μιᾶς τελετῆς. Ἡ τελετὴ εἶναι ἓνα σύμπλεγμα τῶν συμβολικῶν ὑλικῶν, πράξεων καὶ λέξεων, τὰ ὁποῖα συνυφαίνονται παρέχοντας στὴν τελετὴ τὴ δομικὴ ἐνότητα ἐνὸς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ. Μέσα στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία ἡ τελετὴ γίνεται μία ἀκολουθία εἰς τὸ ἀκέραιον συμβολικὴ, μὲ μέγιστη ἀποτελεσματικότητά στὸ νὰ ἐκδηλώνει τὴν παρουσία τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια στὴν Ἐκκλησία ἡ τελετὴ, ὡς παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων, ἔχει ἓνα μυστηριακὸ συμβολισμὸ, εἶναι μυστήριον καὶ μυσταγωγία. Γιὰ τὸν ἅγιον Διονύσιον οἱ ἐκκλησιαστικὲς τελετὲς εἶναι, προπαντός, ἱερουργίες. Μὲ τὴ μορφή τους οἱ ἱερουργίες μετέχουν στὴν ἐνέργεια τῆς Θεαρχίας καὶ ὁλόκληρη ἡ δομὴ τους ἀποτελεῖ τὸ “σῶμα”, μέσα στὸ ὁποῖο εἰσέρχεται ἡ θεία χάρις⁵⁸ καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο μεταδίδεται πρὸς τὸν ἅγιανσμὸ τῶν πιστῶν.

Στὸ πλαίσιο τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν κάθε συστατικὸ στοιχεῖο εἶναι θεοφόρο. Ὁ Ἀρεοπαγίτης θεωρεῖ θεοφάνεια ἀκόμη καὶ τὴν ἀπὸ τὸν ἱεράρχην θυμίαση τῆς Ἐκκλησίας, ἐρμηνεύοντάς τὴν ὡς τὸ σύμβολο τῆς προόδου καὶ ἐπιστροφῆς κίνησης τῆς θείας Πρόνοιας⁵⁹. Οἱ ἐκκλησιαστικὲς τελετὲς εἶναι, οὐσιαστικά, τὰ κανάλια μετάδοσης στὴν Ἐκκλησία τῆς θεαρχικῆς Ἐνέργειας τῆς καθάρσης, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς τελείωσης⁶⁰. Ἐκεῖνοι πού ἀξιῶνται νὰ μετέχουν σ' ὅλα αὐτὰ τὰ τρία στάδια τῆς θεουργίας ἀνυψώνονται, διαμέσου τῶν τελετῶν, πρὸς τὴν κοινωνία μὲ τὸν Ἐνα⁶¹ καλὸ καὶ ἀγαθό. Οἱ ἐκκλησιαστικὲς τε-

56. VIKTOR BYCHKOV, *Βυζαντινὴ Αἰσθητικὴ, Θεωρητικὰ Προβλήματα*, ὅ.π., σ. 128.

57. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὅ.π., σ. 147.

58. Ὁ.π., σ. 151.

59. EI III, 3, PG 3, 429 A.

60. EI IV, III, 3, PG 3, 477 A.

61. EI IV, 1, PG 3, 472 D.

λετές είναι ή κλίμακα του Ίακώβ, μέσω της οποίας ο ουρανός κατεβαίνει στη γη⁶² και οι επίγειοι γίνονται ουράνιοι.

Η ουσιαστική λειτουργία του συμβόλου είναι το να οδηγεί τον πιστό από το αισθητό είδος - είτε απλό είναι, είτε συμπλεγματοειδές είναι - προς το παράδειγμα ή άρχετυπο. Ο άγιος Διονύσιος δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σ' αυτή τη λειτουργία, ή αποτελεσματικότητα της οποίας σχετίζεται με την αντιστοιχία μεταξύ του συμβόλου και της νοητής πραγματικότητας, την οποία αυτό σημαίνει και προς την οποία πρέπει να οδηγεί. Ο Άρεοπαγίτης δηλώνει απερίφραστα ότι οι περι των άγγελων βιβλικές παραστάσεις δεν αντιστοιχούν με ό,τι είναι πραγματικά οι άγγελοι. Θεωρεί ακόμη άνιερο το να πιστεύει κανείς ότι οι θεοειδείς νόες θα είχαν κτηνώδη είδη, όπως συχνά παρασταίνονται στις Γραφές⁶³. Ο άγιος Μάξιμος στο αντίστοιχο σχόλιο διασαφηνίζει ότι δεν είναι άληθινές οι μορφές των άγιων άγγέλων, όπως αποδίδονται στην Άγία Γραφή⁶⁴. Ο άγιος Διονύσιος ονομάζει αυτές τις βιβλικές παραστάσεις “ποιητικές ίεροπλαστίες”, που σκοπεύουν να αναγάγουν τον ανθρώπινο νοῦ προς την απλότητα των νοητών⁶⁵. Ονομάζοντάς τις “ποιητικές” ο άγιος Πατήρ δεν τις έννοει ψευτικές ούτε συμβατικές, διότι θεωρεί ότι τα σύμβολα κατ' αρχάς είναι “σαρκώσεις” του θεαρχικού φωτός, παρ' όλο που είναι πλάσματα της σοφίας των θεολόγων των Γραφών. Συνεπώς τους αποδίδει σταθερά την προσηγορία *ίερά και αναγωγικά* προς τη θέωση.

Αυτή ή φαινομενική αντίφαση διευκρινίζεται με την αναφορά στο θέμα όμοιώσεως μεταξύ κτίσματος και Θεού. Όπως όλες οι ιδιότητες του κτίσματος, έτσι και ή όμοίωση είναι ένα θέμα μετοχής. Έφ' όσον ή μετοχή μειώνεται με την κάθοδο της Ίεραρχίας των όντων, προκύπτει ότι ή όμοίωση του δημιουργήματος με τον Δημιουργό έλαττώνεται με τη κατηφορική διέλευση των διακοσμήσεων της ίεραρχικής τάξεως. Η όμοίωση των αισθητών ειδών της Εκκλησίας με τις νοητές πραγματικότητες έλαττώνεται βαθμιαία προς το άμυδρό. Έπομένως, αναφορικά με τα θεία και τα άγγελικά, ανάμεσα στα βιβλικά σύμβολα άλλα θα είναι όμοια, άλλα λιγότερα όμοια και άλλα έλάχιστα όμοια ή μάλλον άνόμοια. Περιγράφοντας τις βιβλικές εικόνες της Θεαρχίας ο Άρεοπαγίτης άλλα τα όνομάζει πολύτιμα, άλλα μεσαία, άλλα τελευταία και χαμηλά⁶⁷.

62. FLORIN MIHĂESCU, *Simbol, imagine a lumii*, ό.π., σ. 126.

63. ΟΙ Ι, 1, PG 3, 137 A.

64. Σχ_ΟΙ ΙΙ, 2, PG 4, 37 A.

65. ΟΙ Ι, 1, PG 3, 137 B

67. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 3, 144 C, D.

Ὡστόσο, προτιμᾷ νὰ χωρίζει τὰ αἰσθητὰ σύμβολα σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: ὅμοια καὶ ἀνόμοια.

Τὰ δύο εἶδη συμβόλων ἀντιστοιχοῦν στὸ διπλὸ τρόπο τῆς ἱερῆς ἀποκαλύψεως:

«διπλὸς ἐστὶ τῆς ἱερῆς ἐκφαντορίας ὁ τρόπος: ὁ μὲν ὡς εἰκὸς διὰ τῶν ὁμοίων προϊῶν ἱεροτύπων εἰκόνων, ὁ δὲ διὰ τῶν ἀνομοίων μορφοποιῶν εἰς τὸ παντελῶς ἀπεικὸς καὶ ἀπεμφαῖνον πλαττόμενος»⁶⁸.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος συμπεραίνει ὅτι τὸ θεῖο ὑμνεῖται μὲ δύο τρόπους: ὡς ὅμοιο μὲ ὅλα, διότι ὅλα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτὸ καὶ ὡς ἀνόμοιο μὲ ὅλα, διότι δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ ὅλα⁶⁹. Προφανῶς, οἱ δύο τρόποι ὑμνησης ἀντιστοιχοῦν στοὺς δύο τρόπους τῆς θεολογίας, δηλαδή τῆς καταφατικῆς καὶ τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας. Τὰ ὅμοια καὶ τὰ ἀνόμοια σύμβολα ἔχουν τὸ κοινὸ ὅτι εἶναι αἰσθητὰ εἶδη, δηλαδή ὑλικά. Ὁ Ἀρεοπαγίτης βεβαιώνει, ὅμως, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ ὕλη προέρχεται ἀπὸ τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, ἔχει μέσα τῆς ἀπηχίματα τῆς νοερῆς εὐπρέπειας. Γι' αὐτὸ, τὰ ὑλικά σύμβολα, εἴτε τὰ ὅμοια εἴτε τὰ ἀνόμοια, παρέχουν στὴν ψυχὴ τὴ δυνατότητα νὰ ἀνάγεται πρὸς τὰ ἄυλα ἀρχέτυπα⁷⁰. Ὡστόσο, οἱ δυνατότητες ἀνύψωσης πού παρέχουν οἱ δύο τρόποι, δὲν ἐξισώνονται.

2.1. Τὰ ὅμοια σύμβολα

Τὰ ὅμοια σύμβολα, μὲ τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται στὶς Γραφές τὰ θεῖα καὶ τὰ οὐράνια, βασίζονται στὸν τρόπο προσδιορισμοῦ τῆς καταφατικῆς θεολογίας. Αὐτὰ τὰ σύμβολα ἀποτελοῦν τὶς ὑψηλότερες καταφάσεις καμωμένες μέσω τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων περὶ τῶν νοητῶν πραγματικότητων. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ συγκεντρώνουν ὅλες τὶς ὑψηλές θετικὲς ιδιότητες καὶ ποιότητες πού μπορεῖ νὰ παρέχει ὁ αἰσθητὸς κόσμος⁷¹. Ὡς πιθανὲς τελειότητες τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, οἱ παρόμοιες εἰκόνες εἶναι ὄρατες ὁμορφιές καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης τὶς ἀντιλαμβάνεται ὡς ἀπηχίματα τοῦ ἀοράτου θείου Κάλλους⁷². Ἔτσι, ὁ Θεὸς ἀναπαρίσταται μὲ τὶς λαμπρότερες εἰκόνες τοῦ ὑλικοῦ σύμπαντος: σὰν ἥλιος τῆς δικαιοσύνης

68. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 140 B.

69. Σχ_ΟΙ ΙΙ, 3, PG 4, 40 B, C.

70. ΟΙ ΙΙ, 4, PG 3, 144 B.

71. ВIKTOR ВУЧКОВ, *Βυζαντινὴ Αἰσθητικὴ, Θεωρητικὰ Προβλήματα*, ὁ.π., σ. 137.

72. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ, *Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στὸ Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη*, ὁ.π., σ. 158.

ἡ αὐγερινὸς ποὺ ἀνατέλλει στὸ νοῦ ἢ σὰν φῶς ποὺ καταυγάζει νοητῶς⁷³. Ἄλλοτε, ἀναπαρίσταται μὲ τὶς ὑψηλότερες ἐννοιολογικὲς εἰκόνες ὡς: Ὁν, Ζωή, Σοφία, Νοῦς ἢ Λόγος⁷⁴. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ ὑψηλότερα ὅμοια σύμβολα ἀντιστοιχοῦν σὲ τὶς θεωνυμίες, διότι ὀνομάζουν τὶς θεῖες δυνάμεις, μὲ τὶς ὁποῖες Ὁ Καλὸς καὶ Ἄγαθὸς ἐνεργεῖ τὰ πάντα μέσα στὴ δημιουργία. Ἄφ' ἑτέρου, οἱ μεσαῖες παρόμοιες εἰκόνες ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ συμβολίζουν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ θεαρχικὲς ἐλλάμψεις διεισδύουν στὸν κόσμο. Ἔτσι, τὸ ὕδωρ ποὺ διέρχεται ἀπὸ τὴ γαστέρα καὶ ἀναβλύζει ποταμούς, ποὺ ρέουν ἀσταμάτητα, συμβολίζει τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ξεχειλισμένο Ἅγιο Πνεῦμα (Ἰω. 7, 38). Ἰδιαίτερα τὸ πῦρ ἔχει ιδιότητες ποὺ ἀποτελοῦν αἰσθητὲς εἰκόνες ταιριαστὲς γιὰ τὴ θεαρχικὴ ἐνέργεια· διότι τὸ πῦρ ἐπέρχεται σὲ ὅλα ἀμιγῶς καὶ ὑπέρχεται ὅλων, εἶναι παμφωτεινὸ ἀλλὰ καὶ ἀπόκρυφο, ἄγνωστο αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὅταν δὲν ὑπάρχει διαθέσιμη ὕλη, στὴν ὁποία ν' ἀσκεῖ τὴν ἐνέργειά του⁷⁵. Ἀκόμα καὶ οἱ ἄγγελοι παριστάνονται σὲς Γραφὲς μὲ ὄρατὰ κάλλη π.χ. σὰν οὐράνιες οὐσίαι μὲ χρυσοειδεῖς μορφὲς ἢ σὰν φωτοειδεῖς ἄνθρωποι ντυμένοι μὲ λαμπερὲς φορεσιῆς καὶ ἀκτινοβολώντας σὰν ἓνα ἀβλαβὲς πῦρ⁷⁶.

Παρὰ τὸν ἀναγωγικὸ τους χαρακτήρα τὰ ὅμοια σύμβολα ἔχουν καὶ σοβαρὲς ἐλλείψεις, οἱ ὁποῖες ἀνήκουν γενικὰ στὴν καταφατικὴ θεολογία. Πρῶτα, ἀκόμα καὶ οἱ ὑψηλότερες θεωνυμίες ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ὁμοιότητα μὲ τὴν Θεαρχία, ἡ ὁποία εἶναι ἐδραιωμένη πέρα ἀπὸ κάθε οὐσία, ζωὴ ἢ σοφία καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ Της⁷⁷. Γενικὰ, καμία κατάφαση δὲν ἀρμόζει γιὰ τὴν κρυφίτητα τῶν ἀπορρήτων⁷⁸. Γι' αὐτὸ οἱ βιβλικὲς παρόμοιες εἰκόνες, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι ἱερὲς παραστάσεις, δύνανται νὰ πλανήσουν τοὺς ἀμύητους. Αὐτοὶ δὲν ἔνοιωσαν τίποτε ὑψηλότερο ἀπὸ τὶς φαινομενικὲς ὠραιότητες καὶ εὐκόλα παρασύρονται στὸ νὰ νομίσουν ὅτι ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄγγελοι ἔχουν κυριολεκτικὰ τὰ εἶδη, μὲ τὰ ὁποῖα παριστάνονται σὲς Γραφὲς⁷⁹. Ἐπομένως, δημιουργεῖται ὁ κίνδυνος γιὰ τὴ ψυχὴ νὰ προσκολληθεῖ στὴν ὕλη καὶ νὰ γίνῃ ἐμπαθής, λόγῳ τῆς εἰδωλοποίησης τῶν αἰσθητῶν ὠραιότητων. Σ' αὐτὴν τὴν περιπτώ-

73. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 3, 144 C, D.

74. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 140 C.

75. ΟΙ XV, 2, PG 3, 329 A, C.

76. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 141 B.

77. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 140 C, D.

78. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 141 A.

79. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 141 B.

ση οί παρόμοιες εικόνες δὲν ἐξασκοῦν τὴν οὐσιώδη ἀναγωγικὴ λειτουργία τοῦ συμβόλου, διότι ἡ σχέση ἀναλογίας μεταξὺ προτύπου καὶ εἰκόνας μετατρέπεται σὲ παραλληλία⁸⁰. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παρέκκλισης ἔγκειται στὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος παραμένει αἰχμάλωτος τοῦ δικοῦ του ἐπιπέδου ὑπάρξεως μὲ τὸ νοῦ κυριευμένο ἀπὸ φαντάσματα, ἀνίκανο νὰ διαβλέψει τὰ νοητὰ παραδείγματα. Τὰ εἶδη τῶν αἰσθητῶν ὠραιοτήτων προκαλοῦν στοὺς ἀκάθαρτους νόες μία ψευδῆ μαγεία, ἡ ὁποία ἀποχαυνώνει τὴν ψυχὴ⁸¹ ἀντὶ νὰ τὴν ξυπνᾷ καὶ νὰ τὴν ὠθεῖ πρὸς τὸ θεῖο. Ὁ ἅγιος Διονύσιος εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους φιλόκαλους Πατέρες ποὺ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ σχετικὰ μὲ τὸν κίνδυνο ἐμπάθειας καὶ παραπλάνησης ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς αἰσθητὲς ὠραιότητες γιὰ τοὺς ἀτελεῖς. Τὰ αἰσθητὰ κάλλη εἶναι ἄκρως δελεαστικά καὶ μονάχα οἱ καλὰ πνευματικά καταρτισμένοι μποροῦν νὰ ἀντιστέκονται στὴ γοητεία τους. Μόνο οἱ ἀπὸ τὴ θεαρχικὴ ἐνέργεια καθαρισμένες ψυχὲς μποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ἀνοδικὴ δύναμη τῶν ὁμοίων συμβόλων. Μόνο οἱ φωτισμένοι μὲ τὴ θεαρχικὴ ἐπιστήμη μποροῦν νὰ ἐκλαμβάνουν σωστά, δηλαδή ἀνομοίως, τὶς παρόμοιες παραστάσεις. Οἱ αἰσθητὲς ὠραιότητες ἐκλαμβάνονται συμβολικὰ καὶ ἀναγωγικὰ μόνο ὡς ἀνόμοιες παρομοιώσεις, χωρὶς νὰ ταυτιστοῦν μὲ τὶς νοητὲς ὠραιότητες. Αὐτὸ σημαίνει νὰ ὑμνοῦνται τὰ θεῖα καὶ οὐράνια πράγματα ἄρμονικὰ καὶ ταιριαστά⁸².

2.2. Τὰ ἀνόμοια σύμβολα

Ἔχοντας ὑπ' ὄψη ὅτι τὰ ὅμοια σύμβολα ἐνδέχεται νὰ προσκολλοῦν τὸ νοῦ στὸ ἐπιφανειακὸ ὁ ἅγιος Διονύσιος προτιμᾷ τὰ ἀνόμοια σύμβολα, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ πιὸ ἀληθινὰ καὶ ταιριαστὰ στὴν παρὰστασι τῶν ἀοράτων πραγματικότητων.

«Εἰ τοίνυν αἱ μὲν ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν θείων ἀληθεῖς, αἱ δὲ καταφάσεις ἀνάγκομοστοι τῇ κρυφιώτητι τῶν ἀπορρήτων, οἰκειότερα μᾶλλον ἐστὶν ἐπὶ τῶν ἀοράτων ἢ διὰ τῶν ἀνομοίων ἀναπλάσεων ἐκφαντορία»⁸³.

80. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ. Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στὸ Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη, ὁ.π., σ. 159.

81. ΤΕΟΚΛΙΤ ΔΙΟΝΙΣΙΑΤΟΥ, *Dialoguri la Athos*, (ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, Μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς - Ὁ Ἄγιορεῖτικος Μοναχισμός) Ἔκδ. Deisis, Alba Iulia, 1994, σ. 88.

82. ΟΙ ΙΙ, 4, PG 3, 144 B.

83. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 141 A.

Ἡ διὰ τῶν ἀνόμοιων συμβόλων ὕμνηση ἀντιστοιχεῖ, προφανῶς, στήν ἀποφατική θεολογία. Ὁ Ἀρεοπαγίτης παραλληλίζει τίς “ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν θείων” μὲ τίς “ἀνόμοιες ἀναπλάσεις” τῶν ἀοράτων πραγματικότητων. Καὶ οἱ δύο τρόποι βοηθοῦν τὸ ξεκόλλημα τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμον καὶ τὴν ἀναγωγή τῆς πρὸς τὸ πέραν ἀπὸ τὸ ὄρατὸ σκελετό του. Ὅπως οἱ ἀποφάσεις δὲν μιλοῦν γιὰ τὸ τί εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ γιὰ τὸ τί δὲν εἶναι, παρομοίως, οἱ ἀνόμοιες εἰκόνες δὲν περιγράφουν τίς νοητὲς πραγματικότητες, ἀλλὰ τίς ὑποδεικνύουν⁸⁴. Προκαλώντας μία δυσαρέσκεια καὶ ἀνησυχία στήν ψυχὴ τὰ ἀνόμοια σύμβολα συμβάλλουν στὴ νήψη τῆς, ποὺ ἐκδηλώνεται ὡς ἄρνηση τῶν ὄρατῶν εἰδῶν ὡς μὴ ἀληθινὰ καὶ ὡς ἀναζήτησις τῆς ἀλήθειάς τους στὰ νοητά. Οἱ ἀνόμοιες παραστάσεις πιέζουν, τοιουτοτρόπως, τὸν πιστὸ πρὸς μία προσπάθεια ἀνοδικῆς νήσης, προσπάθεια ποὺ βοηθεῖται διαρκῶς ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς συμβολισμένης νοητῆς πραγματικότητος⁸⁵. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι στὰ βιβλικὰ σύμβολα, ὡς δημιουργήματα τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης, τὸ νοητὸ στοιχεῖο συντάσσεται μὲ τὸ αἰσθητὸ, τὸ ἄκτιστο μὲ τὸ κτιστό. Κάθε μέλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ἔχει μνηθεῖ ἀναλόγως στὰ μυστήρια τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης. Πρόκειται γιὰ τὴ μετάδοσις μίας χάριτος τῆς γνώσεως, μὲ τὴν ὁποία ὁ μνημένος γνωρίζει ὅτι οἱ ἄγγελοι, π.χ., ἔχουν μὲ ἄλλο τρόπο τίς ιδιότητες ποὺ ἀπονέμονται στὰ αἰσθητά⁸⁶. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἀρεοπαγίτης συχνὰ ὀνομάζει τὰ ἀνόμοια σύμβολα “ἀνόμοιες παρομοιώσεις”, ὑπονοώντας ὅτι κάθε σύμβολο εἶναι τρόπον τινὰ ὁμοιοκαὶ ταυτόχρονα ἀνόμοιο μὲ τὴ νοητὴ πραγματικότητα ποὺ συμβολίζει. Ὑπάρχει, λοιπόν, “κάτι τὸ ὁμοιο”, ποὺ δὲν ἔγκειται στὴ μορφή, καὶ αὐτὸ τὸ “κάτι τὸ κοινό” ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο ἀναζήτησης.

Ὁ ἅγιος Διονύσιος δίνει κάποια εὐλογα παραδείγματα γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ νοηθοῦν ὀρισμένες ἀνόμοιες παρομοιώσεις ποὺ ἀποδίδονται στίς Γραφές

84. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ. *Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στό Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη*, ὁ.π., σ. 162. Ἡ ἐρευνήτρια θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἀρεοπαγίτης, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν φιλόσοφο Ἀριστοτέλη, χρησιμοποιοῖ τὸν νόμον τῆς ἀντίθεσης. Ὁ Ἀριστοτέλης, στὰ *Ποιητικά* (IV, 118 C), προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὸ τὸ νόμον, σημειώνει ὅτι τὸ ἄσχημο τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὅπως ἀπεικονίζεται στὴν τέχνη, συχνὰ προκαλεῖ εὐχαρίστησι. Ὁ Viktor Bychkov λέει ὅτι ὁ Ἕλληνας φιλόσοφος ἐξηγεῖ αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα μὲ τὴ γνωστικὴ λειτουργία τῆς μίμησης. (βλ. VIKTOR BYCHKOV, *Βυζαντινὴ Αἰσθητικὴ, Θεωρητικὰ Προβλήματα*, ὁ.π., σ. 140). Θεωροῦμε, ὁμως, ἀπίθανη τὴν ὑπαρξὴ μίας συνάφειας μεταξὺ Ἀριστοτέλη καὶ Ἀρεοπαγίτου πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

85. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὁ.π., σ. 159.

86. OI II, 4, PG 3, 141 D.

για τους ἀγγέλους. Ἐτσι, ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀγγέλων πρέπει νὰ νοηθεῖ ὡς ὁ ἔρω-
τάς τους πρὸς τὰ θεῖα, ὡς ἀνένδοτη ἔφεση τῆς ὑπερούσιας ἀγνότητος καὶ τοῦ
ἀοράτου καλλοποιοῦ Κάλλους. Παρομοίως, ἡ ἀκράτεια τῶν οὐρανίων οὐσιῶν
πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἀνεπίστροφη καὶ χωρὶς ἀνακοπὴ προδιάθεση πρὸς τὴ
θεῖα Καλλονή, ὡς ἔντονος ἔρωτας πρὸς τὸ ὄντως ἐπιθυμητό. Τέλος, ἡ ἀλογία
καὶ ἀναισθησία τῶν ἀγγέλων ἐκλαμβάνονται ὡς ὑπερκόσμια ὑπεροχὴ τους σὲ
σχέση μὲ τὴ δική μας συμβατικὴ καὶ σωματικὴ λογικὴ καὶ τὴν ὑλικὴ μας αἴσθη-
ση⁸⁷. Συνεπῶς, ἡ ἀναγωγικὴ ἐρμηνεῖα τῶν ἀνόμοιων συμβόλων ἀλλάζει οὐσια-
στικὰ τὴν κοινὴ προοπτικὴ ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἀντίστοιχα αἰσθητὰ εἶδη. Ἐκείνο
ποῦ στοὺς ἀνθρώπινους ἢ ζωικὸ ἐπίπεδο ἀποτελεῖ μία ὀριζόντια ἢ καταχθόνια τά-
ση, στὴν περίπτωση τῶν ἀγγέλων μετατρέπεται ἀποκλειστικὰ σὲ μία τάση ἀνο-
δικὴ πρὸς τὸ Καλὸ καὶ Ἄγαθό. Πρόκειται γιὰ μία ἐνέργεια παρόμοια μὲ τὴν
αἰσθητὴ, ἢ ὅποια στοὺς ἀγγέλους εἶναι ὀλοσχερῶς πνευματικὴ καὶ ρεεὶ κἀθετα
πρὸς τὸν Ἀμίμητο.

Ὁ ἀποφατικὸς χαρακτῆρας τοῦ ἀνόμοιου συμβόλου γίνεται πιὸ ἀποτελε-
σματικὸς, ὅταν ἐφαρμόζεται εὐθέως στὸν Θεὸ καὶ στὰ θεῖα. Σ' αὐτὴν τὴν περι-
πτωση ὁ ἅγιος Διονύσιος παραλληλίζει, χωρὶς νὰ τοὺς ταυτίζει, τὸν ἀποφατι-
σμὸ μὲ τὸν ἀνόμοιο συμβολισμό. Ὁ ἅγιος Πατὴρ βεβαιώνει ἀπερίφραστα ὅτι ὁ
μόνος ἀληθινὸς τρόπος νὰ ὑμνήσει κανεὶς τὰ θεῖα ἔγκειται στὶς ἀρνήσεις καὶ
στὰ ἀνόμοια σύμβολα, ὡς ἀπόμακρες παρομοιώσεις ποὺ παράγονται ἀπὸ τὰ
ἔσχατα ἀπηχήματα τῆς Θεαρχίας⁸⁸. Ἄρα, οἱ τελευταῖες καὶ χαμηλές εἰκόνες τοῦ
αἰσθητοῦ κόσμου εἶναι οἱ ἰκανότερες νὰ ὀδηγήσουν ἀπλάνευτα πρὸς τὰ ἀρχέ-
τυπα κάλλη ἐκείνους ποὺ φωτίστηκαν μὲ τὴν θεῖα τέχνη τοῦ ἀνομοίου συμβολι-
σμοῦ. Ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπόμακρα εἶδη, μὲ τὰ ὅποια ἡ Θεαρχία ἀποκαλύπτεται στὶς
Γραφές, ὁ Ἄρθεοπαγίτης διαλέγει τὸ μῦρο (Ἄσμ. Ἄσμ. 1, 3) καὶ τὸν ἀκρογων-
ναῖο λίθο (Ἦσ. 28, 16)· ἀλλὰ τὸ πιὸ ἐξευτελιστικὸ καὶ ἄτοπο εἶδος, ποὺ κατα-
σκευάζει ἡ Ἰδία ἡ Θεαρχία γιὰ τὸν ἑαυτὸ Της, εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σκώληκος⁸⁹
(Ψαλμ. 21, 7). Ὁ ἅγιος Μάξιμος διευκρινίζει ὅτι ὁ προφήτης Δαβὶδ, μὲ θεῖα
ἔμπνευση ὀνομάζει σκουληκι τὸν Κύριο ὄχι κατὰ τὴ θεότητά Του, ἀλλὰ κατὰ
τὴν κένωσή Του στὴ φαινομενικὴ εὐτέλεια τῆς σάρκα⁹⁰. Βεβαίως, οἱ θεολόγοι
τῶν Γραφῶν δὲν θὰ τολμοῦσαν νὰ ἀποδώσουν στὸν Παντοκράτορα τέτοιες

87. ΟΙ ΙΙ, 4, PG 3, 144 A, B.

88. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 3, 145 A.

89. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 3, 144 D.

90. Σχ. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 4, 48 A.

ἐξευτελιστικὲς εἰκόνες, ἂν δὲν κινοῦνταν ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα⁹¹, διότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ἴδιος εὐαρεστεῖται νὰ πλάθει γιὰ τὸν ἐναντὶ Του τέτοια εἶδη. Μ' αὐτὲς τὶς ἀνόμοιες παραστάσεις ἀφ' ἐνὸς τὸ θεῖο Κάλλος δὲν εἶναι εὐπρόσιτο στοὺς βέβηλους· ἀφ' ἐτέρου, γιὰ τοὺς φιλόκαλους ἢ θεία Καλλονὴ ἀστράφει ἔνδοθεν στὰ ἀγάλματά Της, ἀρπάζοντάς τους ἀπὸ τὸν πειρασμὸ νὰ εἰδωλοποιήσουν τοὺς τύπους Της⁹².

Οἱ παραστάσεις μέσῳ τῶν ἀνομοίων εἰκόνων δὲν εἶναι μόνο ἓνας πιὸ ἀληθινὸς τρόπος ὑμνησης τῶν μυστηρίων τῆς θείας κρυφίτητος καὶ τῆς φύλαξῆς τους ἀπὸ τὴ βεβήλωση τῶν ἀτελειῶν· γιὰ τοὺς ἐξασκημένους εἶναι καὶ μία ἐνεργητικὴ, ἀκόμη βίαια ἀναγωγή πρὸς τὰ θεῖα ἀρχέτυπα. Ἡ δυσμορφία τῶν ἀνομοίων παρομοιώσεων δὲν ἀναπαύει καθόλου τὸν ἄνθρωπο στὴν τάση του νὰ προσκολλᾶται στὴν ὕλη· ἀντίθετα, ἡ ἀσχήμια τῶν ἀνομοίων συμβόλων παρακινεῖ τὴν πρὸς τὰ ἄνω τάση τῆς ψυχῆς νὰ ἀνυψωθεῖ⁹³ πέρα ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμο. Ἔτσι, μέσῳ τῶν ἀνομοίων συμβόλων ὁ καθαρὸς καὶ φωτισμένος νοῦς βοθητεῖται νὰ πετιέται πρὸς τὴν ἀναζήτησι τοῦ ὄντως Καλοῦ καὶ Ἁγαθοῦ, μὲ μία ὀρμὴ ἐξίσου ἐρωτικὴ καὶ γνωστικὴ⁹⁴.

Ἐπιμένουμε στὴν παρατήρησι ὅτι τὰ ἀνόμοια σύμβολα δὲν εἶναι δημιουργήματα τῆς φαντασίας τῶν θεολόγων τῶν Γραφῶν, ἄρα δὲν εἶναι παραγωγὲς τῆς αἰσθητικῆς μεθόδου μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς προσωπικότητος. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βεβαιώνει κατηγορηματικὰ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή - δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα ποῦ τὴν ἐμπνέει - χρησιμοποίησε τὶς αἰσχροὺς εἰκόνες μὲ συγκεκριμένον σκοπὸ: νὰ προκαλέσει στὶς ψυχὰς τῶν πιστῶν τὴν ἀναζήτησι τῆς ἀλήθειας τῶν ὄντων⁹⁵. Τὰ ἀνόμοια σύμβολα δὲν ἀποτελοῦν καθόλου τὴν ἐφεύρεσι τοῦ ἁγίου Διονυσίου, οὕτως ὥστε νὰ μπορέσει κανεὶς νὰ τοῦ ἀποδώσει μία ὀρισμένη πρωτοτυπία στὴν ἐκπόνησι μιᾶς φιλοσοφικῆς μεθόδου, ὅπως κλίνουν νὰ πιστεύουν κάποιοι ἱστορικοὶ τῆς αἰσθητικῆς⁹⁶. Ἡ πεποίθησί μας εἶναι ὅτι οἱ ἀληθινὲς θεωρή-

91. ΘΟ Ι, 1, PG 3, 585 B.

92. ΟΙ ΙΙ, 5, PG 3, 145 A.

93. ΟΙ ΙΙ, 3, PG 3, 141 B, C.

94. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ. *Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στὸ Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη*, ὁ.π., σ. 163. Ἡ ἐρευνήτρια κάνει λόγο γιὰ μία “ψυχολογικὴ” λειτουργία τῶν ἀνομοίων συμβόλων. Θεωροῦμε αὐτὴ τὴν βεβαίωση ἐλαττωματικὴ. Στὴν ἀπόκρουσι ἀπὸ τὴν ψυχὴ ἐνὸς ἄσχημου εἶδους ἓνα ρόλο παίζει, βέβαια, καὶ τὸ συναίσθημα· ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁμοίως εἶναι σαφὴς ὅταν βεβαιώσει ὅτι τὸ ἀνηφορικὸ μέρος τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ ὁ νοῦς, εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἀνυψώνεται πρὸς τὶς νοητὲς ὠραιότητες. Ἄρα, ἡ διαδικασία εἶναι πρωτίστως νοητικὴ.

95. Σχ_ΟΙ ΙΙ, 3, PG 4, 41 D.

96. Εἶναι ἡ περιπτωση τοῦ Viktor Bychkov, ὁ ὁποῖος πρῶτα καθορίζει ὡς προπορευόμενους

σεις δὲν κυκλοφοροῦν κυρίως ὀριζοντίως, ἀλλὰ κάθετα καὶ ὁ αὐτουργός τους βρίσκεται ἐπέκεινα τῶν οὐρανῶν. Ὁ ἅγιος Διονύσιος εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς στὰ θεῖα ἄνδρες, τοὺς προικισμένους μ' ἕνα διορατικὸ καὶ φωτισμένο νοῦ, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν ἰκανότητα νὰ προσαρμόσουν κατὰ τρόπο ταιριαστὸ τὰ φαινόμενα στὰ ἀφανῆ⁹⁷. Ἡ προσωπικὴ ἀξία τοῦ Ἀρεοπαγίτη ἔγκειται στὴ σωστὴ διαδικασίᾳ τοποθέτησης ἔναντι τῆς ταραχῆς, ποὺ τοῦ προκάλεσαν ἡ δύσμορφη ἐξεικόνιση τῶν ἀγγέλων ἀπὸ ὀρισμένα χωρία τῶν Γραφῶν: ἀπὸ τὸ ἐρέθισμα πέρασε στὴν ἀπορία, ἀπ' αὐτὴν στὴν ἀναζήτησι, ὕστερα στὴν ἀκριβῆ ἔρευνα τῶν ἱερῶν κειμένων καὶ ἀπ' αὐτὴν στὴν ἀναγωγικὴ ἐρμηνεία, μὲ τὴν ὁποία ὁ νοῦς ἀνυψώνεται ἀπὸ τὰ φαινόμενα πρὸς τὰ ὑπερκόσμια⁹⁸ κάλλη. Μέσω αὐτῆς τῆς διαδικασίας ἡ ἀσχήμια μπορεῖ νὰ ἔχει καὶ μία ἀναγωγικὴ λειτουργία⁹⁹ γιὰ ἕναν ἀποκαθαρμένο νοῦ, διότι μονάχα αὐτὸς μπορεῖ νὰ ἀποφεύγει τὶς συμπάθειες πρὸς τὰ ὕλικά. Βέβαια, δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ μία λογοτεχνικὴ μέθοδο, ποὺ θὰ θύμιζε τὴν αἰσθητικὴ τοῦ ἄσχημου, ἀλλὰ γιὰ μία πνευματικὴ μέθοδο τῆς παράδοσης τῶν θεολόγων, κατὰ τὴν ὁποία ἡ θεία Πρόνοια χρησιμοποιεῖ ἀγαθοπρεπῶς ὅσα κακὰ γίνονται¹⁰⁰. Ἐφ' ὅσον, στὴν ἀρεοπαγικὴ διδασκαλίᾳ, τὸ ἄσχημο ταυτίζεται μὲ τὸ κακό, προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ὅτι ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Θεὸς χρησιμοποιεῖ στὶς Γραφὲς ἀταίριαστα καὶ ἄσχημα εἶδη γιὰ ἐκείνους ποὺ τὸν ἀναζητοῦν· διότι μὲ τὴν ἀποτυχία νὰ ἀναπαυθεῖ σ' αὐτὰ ὁ νοῦς πετιέται στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ, χωρὶς τὴν περιέργεια νὰ κοιτάξει πρὸς τὰ πίσω.

3. Ἡ διὰ τῶν συμβόλων γνώσις

Ἀνεξαρτήτως, λοιπόν, ἀπὸ τὸ βαθμὸ ὁμοίωσης μὲ τὶς νοητὲς πραγματικότητες ὅλα τὰ σύμβολα ἔχουν μία ἀναγωγικὴ λειτουργία καὶ ἡ ἀναγωγή διεξάγε-

τοῦ Ἀρεοπαγίτη, ἀναφορικὰ πρὸς τὰ ἀνόμοια σύμβολα, τὸν Κλήμη Ἀλεξανδρεὺς, τὸν Ὁριγένη ἀκόμη καὶ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης· ὕστερα ἐπιβεβαιώνει ὅτι ξεκινώντας μὲ τὸν Ἀρεοπαγίτη ἡ ἰδέα τῶν ἀνόμοιων συμβόλων γίνεται βασικὴ γιὰ τὴν βυζαντινὴ αἰσθητικὴ, ποὺ ἐπεξεργάστηκε ἀργότερα ἀπὸ τοὺς εἰκονοφίλους (βλ. ΒΙΚΤΟΡ ΒΥΧΚΟΝ, *Βυζαντινὴ Αἰσθητικὴ, Θεωρητικὰ Προβλήματα*, ὅ.π., σ. 145).

97. ΟΙ XV, 5, PG 3, 333 C.

98. ΟΙ II, 5, PG 3, 145 A, B.

99. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ. *Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στὸ Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη*, ὅ.π., σ. 164.

100. ΘΟ IV, 33, PG 3, 733 B.

ται διαμέσου μιᾶς νοητικῆς διαδικασίας. Τὸ σύμβολο ἔχει, οὐσιωδῶς, ἓνα γνωσιολογικὸ χαρακτήρα¹⁰¹, εἶναι ἓνα μέσο γνώσεως τοῦ Καλοῦ καὶ Ἄγαθοῦ. Μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ συμβόλου ὁ νοῦς ἀνυψώνεται, ἀργὰ ἢ βιαστικά, πρὸς τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας τοῦ Ἐνὸς καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ποιὰ εἶναι, ὁμως, τὰ γνωρίσματα αὐτῆς τῆς γνώσεως; Ποιὰ τὰ προσόντα τοῦ γνώστη καὶ σὲ ποιὸ οὐρανὸ μπορεῖ νὰ ἀνυψώνει τὴ ψυχὴ ἢ διὰ τῶν συμβόλων γνώση; Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐρωτήματα ποὺ χρειάζονται ἔστω καὶ μία κατὰ προσέγγιση ἀπάντηση.

Ἄγιος Διονύσιος ὑποδεικνύει τὴν πηγὴ τῆς διὰ συμβόλων γνώσεως σὲ ἓνα πανέμορφο κείμενο, ἀξιοσημεῖωτο γιὰ κάθε ἀνθολογία τῆς πατερικῆς θεοσοφίας.

*«τὸ διττὴν εἶναι τὴν τῶν θεολόγων παράδοσιν, τὴν μὲν ἀπόρρητον καὶ μυστικὴν, τὴν δὲ ἐμφανῆ καὶ γνωριμωτέραν, καὶ τὴν μὲν συμβολικὴν καὶ τελεστικὴν, τὴν δὲ φιλόσοφον καὶ ἀποδεικτικὴν: καὶ συμπλέκεται τῷ ῥητῷ τὸ ἄρρητον. Καὶ τὸ μὲν πείθει καὶ καταδεῖται τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, τὸ δὲ δρᾶ καὶ ἐνιδρύει τῷ θεῷ ταῖς ἀδιδάκτους μυσταγωγίας»*¹⁰².

Ἡ πηγὴ γνώσεως στὴν Ἐκκλησία εἶναι ἡ παράδοση τῶν θεολόγων τῶν Γραφῶν. Πρόκειται γιὰ τὴν ἱεραρχικὴ ἐπιστῆμη τῶν καθοδηγητῶν μας, ποὺ μᾶς μετέδωσαν τὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἐν Γραφαῖς λόγων καὶ ἔργων τοῦ Θεοῦ. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἐφ' ὅσον ἡ ἱεραρχικὴ ἐπιστῆμη ὑπάρχει διὰ τῆς μετοχῆς στὴ θεαρχικὴ ἐπιστῆμη, ἡ ὑπέρατη πηγὴ γνώσεως στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία εἶναι ὁ ἐνσαρκωμένος Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀρεοπαγίτης παρουσιάζει δύο τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ θεολόγοι τῶν Γραφῶν μᾶς διδάσκουν περὶ τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ δύο μεθόδους τῆς θεολογίας. Κατὰ βάθος, πρόκειται γιὰ δύο μεθόδους, μὲ τίς ὁποῖες ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς μιλάει περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Του στὴν Ἁγία Γραφή μὲ σκοπὸ νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴν κοινωνία μαζί Του. Πρόκειται γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ - ἀποδεικτικὴ θεολογία καὶ γιὰ τὴ συμβολικὴ - τελεστικὴ θεολογία. Ἡ πρώτη χρησιμοποιεῖ τὸν φιλοσοφικὸ λόγο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιδιώκει νὰ πείσει περὶ τῆς θείας ἀλήθειας, ἀποδεικνύοντας τὸ περιεχόμενό της μὲ τὴν καταφάσεων καὶ τῶν ἀποφάσεων περὶ τοῦ Θεοῦ. Τόσο ἡ καταφατικὴ ὅσο καὶ ἡ ἀποφατικὴ θεολογία ἀπευθύνονται κυρίως στὴ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἂν καὶ πρόκειται γιὰ μία ὑποταγμένη στὴν πίστη λογικὴ. Ὁ ἅγιος Διονύσιος κάνει εὐρεῖα χρῆση αὐτῆς τῆς φιλοσοφικῆς - ἀποδεικτικῆς παράδοσης σὲ πρᾶγματεῖς

101. ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑΡΗ-ΜΑΡΑ. *Ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους στὸ Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη*, ὁ.π., σ. 155.

102. Ep. IX, 1, PG 3, 1105 D.

Περὶ Θεῶν Ὀνομάτων καὶ Περὶ Μυστικῆς Θεολογίας. Ἡ συμβολικὴ -τελεστικὴ θεολογία διδάσκει περὶ τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ χρῆση τῶν συμβόλων καὶ τῶν τελεσιουργιῶν (συμπλέγματα τῶν συμβόλων), ὄχι μὲ τὴ προσπάθεια νὰ προσδιορίσει τὴν ἀλήθεια μὲ ἀποδεικτικὲς καὶ πειστικὲς διατυπώσεις, ἀλλὰ μὲ τὴ μυστικὴ ἀναγωγή πρὸς αὐτήν, μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἐλεύθερης συνεργίας μας μὲ τὸν ὑπέρτατο Μύστη. Αὐτὴ τὴν θεολογία τὴ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀρεοπαγίτης προπαντὸς στὶς δύο περὶ ἱεραρχιῶν πραγματεῖες του (*Περὶ Οὐρανίας Ἱεραρχίας καὶ Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*). Καὶ οἱ δύο ὄψεις τῆς παράδοσης τῶν θεολόγων ἔχουν κοινὴ τόσο τὴν ἀφετηρία τους - οἱ ἐν Γραφαῖς περιλαμβανόμενες θεολογίες καὶ θεουργίες - ὅσο καὶ τὸν σκοπὸ τους, τὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεό. Πρόκειται γιὰ δύο διακεκριμένους μεθόδους, ἀλλὰ ἡ διαδρομὴ τους συμπίπτει, διότι ἡ ἀνύψωση ποὺ προβάλλει ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία συμπίπτει μὲ τὴν πτήση τῶν ἑραστῶν τῆς ἀληθείας¹⁰³.

Στοὺς δύο τρόπους τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἀντιστοιχοῦν δύο τρόποι γνωστικῆς προσέγγισης πρὸς τὴν ὑπερούσια Αἰτία. Αὐτὴ τὴ γνωστικὴ προσέγγιση τὴ συμβολίζει ὁ ἅγιος Πατὴρ μὲ τὴν κίνηση τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθό. Ἔτσι, στὴ συμβολικὴ γνώση ἀντιστοιχεῖ ἡ κατ' ἐυθεΐαν κίνηση τῆς ψυχῆς, ποὺ προχωρᾷ στὰ γύρω της πράγματα. Ἀπ' αὐτά, ὡς ἀπὸ ποικιλία συμβόλων τῆς μοναδικῆς Αἰτίας, ἡ ψυχὴ ἀνάγεται πρὸς τὶς ἀπλές καὶ ἡνωμένες θεωρίες¹⁰⁴. Ἡ ψυχὴ κινεῖται, ἐπίσης, πρὸς τὸ ὄντως ἐπιθυμητὸ ἐν ὅσῳ ἐλλάμπεται μὲ τὶς θεῖες γνώσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰκανότητά της καὶ ἐλικοειδῶς, δηλαδὴ λογικῶς καὶ διεξοδικῶς, μὲ ἀνάμικτες καὶ νοερὲς ἐνέργειες¹⁰⁵. Αὐτὴ ἡ ψυχικὴ κίνηση συμβολίζει τὴ γνώση ποὺ διεξάγεται διαμέσου τῶν λέξεων καὶ ἐννοιῶν καί, ἐφ' ὅσον αὐτὲς ἀπευθύνονται στὴ λογικὴ νόηση, προκύπτει ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ-ἀποδεικτικὴ γνώση. Σ' αὐτὲς τὶς δύο κινήσεις ὁ Ἀρεοπαγίτης προσθέτει καὶ μία κυκλικὴ κίνηση, ἡ ὁποία συμβολίζει τὴν ἔνωση τῆς ψυχῆς μὲ τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθό.

Ἡ ψυχὴ φωτίζεται μὲ τὴ συμβολικὴ γνώση τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποὺ τῆς ταιριάζει, διότι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι ταυτόχρονα ἀμέριστη καὶ μεριστή. Ἀφ' ἑνός, τὸ ἀπαθὲς μέρος τῆς ψυχῆς ἀφιερώνεται στὰ ἀπλά καὶ ἐσώτατα θεάματα τῶν θεοειδῶν ἀγαλμάτων¹⁰⁶. Ὁ ἀπαθὴς νοῦς ἔχει

103. ΛΑΜΠΡΟΥ ΣΙΑΣΟΥ, *Ἐραστὲς τῆς ἀληθείας*, ὁ.π., σ.164.

104. ΘΟ IV, 9, PG 3, 705 B.

105. ΘΟ IV, 9, PG 3, 705 A, B.

106. Επ. IX, 1, PG 3, 1108 A.

την ικανότητα να πλησιάζει τα νοητά κάλλη εϋθέως, χωρίς τη μεσολάβηση τῶν συμβόλων και να τὰ ἐποπτεύει γυμνά¹⁰⁷. Ἀφ' ἑτέρου, τὸ παθητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς, ὑπηρετεῖ σύμφωνα μὲ τὴ φύση του και ταυτόχρονα ἀνυψώνεται πρὸς τὰ θεϊκὰ μέσφ τῶν παραπετασμάτων τῶν τυπικῶν συμβόλων. Οἱ αἰσθητὲς παραστάσεις εἶναι συγγενεῖς μὲ τὸ παθητικὸ μέρος τῆς ψυχῆς¹⁰⁸, διότι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐκεῖνο τὸ μέρος μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται διὰ τῶν αἰσθήσεων τὰ ἐξωτερικὰ τῶν πραγμάτων¹⁰⁹. Ἐπομένως, ἡ διὰ τῶν συμβόλων γνώση περιλαμβάνει δύο στάδια: τὴν ἔμμεση, τὴν διὰ τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων γνώση, και τὴν ἄμεση, τὴν ἐποπτικὴ γνώση τῶν νοητῶν πραγματικότητων. Αὐτὰ τὰ στάδια μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλλεπάλληλα ἢ ταυτόχρονα, ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι μόνον ἐκεῖνοι πού ἀπέκτησαν ἀπαθῆ νοῦ ἔχουν πρόσβαση στοῦ δεύτερο στάδιο τῆς ἐποπτικῆς γνώσης.

Ἐξ ἄλλου, ὁ ἅγιος Διονύσιος θεωρεῖ δεδομένο ὅτι μετέχουν στὴν διὰ συμβόλων γνώση μόνο τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησαν σὲ κάποιον βαθμὸ τὴν κάθαρση και τὸν φωτισμό. Οἱ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εὐρισκόμενοι εἶναι ἐντελῶς ἀνίεροι και δὲν ἔχουν καμία μετοχὴ τῶν ἱερῶν συμβόλων. Ἐκεῖνοι πού δὲν εἶναι πλήρως μέλη τοῦ εὐχαριστιακοῦ σώματος - π.χ. οἱ κατηχούμενοι - εἶναι μερικῶς ἀκάθαρτοι και ἔχουν πρόσβαση μόνο στὰ εἰσαγωγικὰ σύμβολα, δηλαδὴ στὶς ὀρατὲς εἰκόνες τοῦ ναοῦ. Μόνον τὰ πλήρη μέλη τῆς Ἐκκλησίας, οἱ *μνημένοι* σύμφωνα μὲ τὴν ἀρεοπαγιτικὴ ὀρολογία, μετέχουν, ἀνάλογα μὲ τὴν ικανότητά τους γιὰ γνώση, στὰ μυστικὰ σύμβολα ἔχοντας πρόσβαση μόνο στὶς εἰκόνες τους. Ἡ θεωρία τῶν νοητῶν καλῶν τῶν συμβόλων εἶναι προσιτὴ μόνο στοὺς τελείως ἁγίους, οἱ ὁποῖοι εἶναι και οἱ ἱεροτελεστὲς τους¹¹⁰. Κατὰ τὸν Ἀρεοπαγίτη, ἡ γνώση ἐκείνων πού δὲν ἀνήκουν στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία, προερχόμενη ἀπὸ τὴν κοσμικὴ σοφία, δὲν ἔχει καμία δύναμη στὴν κατανόηση τῶν ἱερῶν συμβόλων, οὔτε μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει πρὸς τὶς θεαρχικὲς ἐλλάμψεις. Χωρὶς τὶς ἀπὸ τὶς Γραφεὲς ξεχειλισμένες ἐλλάμψεις ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ ὅτι ἡ κτίση ἔχει συμβολικὸ χαρακτήρα, προσκολλᾶται στὴν ἐνθαδικότητά της και καταδικάζεται στὸν ἀφανισμό¹¹¹. Ἀντιθέτως, γιὰ ἐκεῖνους πού θανάτωσαν τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο τῶν φυσικῶν

107. Σχ. Επ. ΙΧ, 1, PG 4, 565 A, B.

108. Επ. ΙΧ, 1, PG 3, 1108 B.

109. Σχ. Επ. ΙΧ, 1, PG 4, 565 C.

110. ΕΙ ΙV, ΙΙΙ, 4, PG 3, 477 B.

111. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κάλλος τὸ Ἅγιον*, ὁ.π., σ. 284.

ικανοτήτων¹¹² μαζί με τις αμαρτίες του και πορεύονται την όδο της τελείωσης, ἔστω και ἡ ἑξωτερική θέα τῶν ἱερῶν συμβόλων διαδραματίζει μία ἀναγωγική λειτουργία. Διότι γι' αὐτούς πού ζοῦν με τάξη και ἱερότητα, πού περνοῦν δηλαδή μία καλή και ἀγαθή ζωή, ἡ θεωρία τῆς θεοειδοῦς ἀλήθειας τῶν ἀρχετύπων¹¹³ δὲν εἶναι πιά ἀπροσπέλαστη. Ἔτσι, ἀνάλογα με τὴν ἱερότητα τῆς ζωῆς πού διάγει, ἐμφανίζεται στὸν κάθε πιστὸ ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία σὰν μία κλίμακα ἀνοδικῶν θεωριῶν και ἀποκαλύψεων¹¹⁴ τοῦ Καλοῦ και Ἁγαθοῦ.

Μὲ ὅλη τὴ συμβολικὴ δομὴ τῆς ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία χειραγωγεῖ τὸν πιστὸ πρὸς τὴ γνῶση τοῦ καλοῦ και ἀγαθοῦ Θεοῦ, διαπλάθοντας τὴν ψυχὴ του σύμφωνα με τὰ θεῖα παραδείγματα, οὕτως ὥστε ὁ καθένας νὰ γίνε, ἀνάλογα με τὴν ἱκανότητά του πρὸς τὸ θεῖο, ἓνα εἶδος¹¹⁵ τοῦ Καλοῦ και Ἁγαθοῦ. Τὴ διὰ συμβόλων γνῶση δὲν τὴν κατέχει ὁ πιστὸς ἀπὸ τὴ δικὴ του σοφία, ἀλλὰ σύμφωνα με τὴ μύηση πού παρέλαβε ἀπὸ τοὺς μυσταγωγούς τῆς Ἐκκλησίας· αὐτοὶ κατέχουν τὴν ἱεραρχικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴ θεωρία τῶν νοητῶν πραγματικοτήτων τῶν συμβόλων και γνωρίζουν τὴν ἐπιστημονικὴ τάξη τῆς πρὸς αὐτὲς μυσταγωγίας. Ἡ προσέγγιση τῶν ἱερῶν συμβόλων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι εὐλογη μόνο με τὴν καθοδήγηση τῶν μυσταγωγῶν, διότι μόνο ἔτσι ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος τῆς ἀτιμίας τους διὰ τοῦ ἀνακατέματός τους. Τὸ ἴδιο σύμβολο, ὅπως π.χ. τὸ πῦρ, μπορεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ἄλλοτε στὸν Θεό, ἄλλοτε στὶς πρόνοιές Του, ἄλλοτε στοὺς ἀγγέλους. Προκειμένου νὰ διευκρινίζονται σωστὰ οἱ ἀναφορὲς τῶν συμβόλων χρειάζεται ἡ ἴδια ἡ θέα τῶν νοητῶν πραγματικοτήτων, προσιτὴ μόνο σ' ἐκείνους πού κατέχουν ἀπλάνευτα τὴν ἔξη τῆς πρεσβυτικῆς δυνάμεως¹¹⁶. Μόνο αὐτοὶ οἱ μυσταγωγοὶ μποροῦν ἀλάθευτα νὰ ἀποδίδουν ταιριαστὰ τὸ ἐν λόγῳ σύμβολο εἴτε στὴν ὑπερούσια Αἰτία, εἴτε στὴν Ἀρχή, εἴτε στὶς δυνάμεις Τῆς ἡ στὶς ἀγγελικὲς τάξεις¹¹⁷.

Κατὰ τὴν ἀρεοπαγιτικὴ διδασκαλία ἡ γνῶση διὰ τῶν συμβόλων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας πετυχαίνει πλήρως, ὅταν οἱ πιστοὶ τηροῦν τὶς ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσες προϋποθέσεις: τὴν ἱερότητα τοῦ βίου, τὴ μύηση στὴν ἱεραρχικὴ

112. ΛΑΜΠΡΟΥ ΣΙΑΣΟΥ, *Ἐραστές τῆς ἀληθείας*, ὁ.π., σ. 164.

113. EI, III, III, 1, PG 3, 428 A.

114. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὁ.π., σ. 154.

115. Ὁ.π.

116. ΘΟ III, 2, PG 3, 681 C.

117. Επ. IX, 2, PG 3, 1108 D-1109 A.

έπιστήμη και την υπακοή στη χειραγωγή των μυσταγωγών. Τότε, με την επέμβαση της θείας χάριτος, ή συμβολική γνώση γίνεται έσωτερική, νοητική, άμεση και έποπτική προσφέροντας την κοινωνία με τις νοητές πραγματικότητες των συμβόλων¹¹⁸. Νά τονίσουμε ότι σ' αυτήν την έπιτυχία συμβάλλει ουσιαστικά και ή προϋπόθεση ότι τὰ σύμβολα πρέπει νὰ έκλαμβάνονται πάντα άνομοίως και υπερβατικώς διότι, όπως λέχτηκε, μόνο έτσι ό νοϋς δέν υποδουλώνεται, αλλά έλευθερώνεται από τον αισθητό κόσμο, του οποίου τις παραστάσεις χρησιμοποιεί. Σ' όλο τὸ *Corpus Dionysiacum* ή άναγωγική λειτουργία του συμβόλου έχει μία τριπλή διεξαγωγή: πρώτα προσκολλά τὸ νοϋ στο αισθητό είδος του συμβόλου, ύστερα τὸν άνυψώνει και τελικά τὸν άπελευθερώνει άπ' αυτό τὸ είδος¹¹⁹ ώθώντας τὸ νὰ άναχθεϊ πρὸς τὰ πέρατα του κτιστοϋ νοητοϋ. "Ετσι, ή γνώση πὸν προξενεί ή συμβολική θεολογία τῆς Έκκλησίας είναι στιγμιαία, άμεση, άστραπιαία και με άνώτατη άποτελεσματικότητα: εκείνον πὸν άναφλέγεται από τὸν έρωτα του Καλοϋ και Άγαθοϋ τὸν έγκαθιστὰ μέσα στο Θεό με άδίδακτες μυσταγωγίες¹²⁰.

Με την έκφραση "άδιδάκτοις μυσταγωγίαις" ό άγιος Διονύσιος άφ' ένός δηλώνει τὸν εϋθύ, άστραπιαίο και υπερλογικό τρόπο με τὸν όποιο ή συμβολική γνώση προσεγγίζει τὸν Θεό και τὰ θεία. Άφ' έτέρου, ύπονοεί ότι τὰ ιερὰ σύμβολα μᾶς άνάγουν - έννοείται, κατ' αναλογία - πρὸς τῆ γνώση τῶν θεοειδῶν πραγματικοτήτων, μονάχα έφόσον θελήσει ό Θεός νὰ μᾶς μεταδώσει τῆ χάρι Του. Επίσης, ύπονοείται ότι ή συμβολική γνώση μπορεϊ νὰ μᾶς οδηγήσει έως τὰ πρώτα κτιστὰ όντα, τὰ γύρω από τὴν Άγία Τριάδα. Σ' αυτήν τὴν κορυφή τῶν νοητῶν πραγματικοτήτων όμως παύει κάθε νοερῆ ένέργεια και ό άνθρωπος νοϋς βρρίσκει τὴν άνάπαυσή του. Ό Άρεοπαγίτης δηλώνει κατηγορηματικά ότι όλες οί γνώσεις άνήκουν στα όντα¹²¹, άρα και ή συμβολική γνώση έπεκτείνεται έως τὴν κορυφή τῆς νοητῆς κτίσης. Άπό τὴν άλλη, ή συμβολική θεολογία μπορεϊ νὰ άνυψώσει τῆ ψυχή έως τῆ γνώση τῶν θείων εκφάνσεων μέσα στὴν κτίση¹²². Πρόκειται για τῆ γνώση τῶν θείων δυνάμεων ή ενεργειῶν πὸν διεισδύουν

118. FLORIN MIHĂESCU, *Simbol, imagine a lumii*, ό.π., σ. 127.

119. RENE ROQUES, *L' Univers Dionysien, Structure Hieratique du Monde Selon le pseudo-denys, Aubier*, Lille, 1954, σ. 201.

120. Επ. IX, 1, PG 3, 1105 D.

121. ΘΟ I, 4, PG 3, 593 A.

122. ANDREW LOUTH, *Dionisie Areopagitul, Μετάφραση στα ρουμανικά Sebastian Moldovan*, Έκδ. Deisis, Sibiu, 1997, σ. 226.

στό νοητό και αισθητό κόσμο και σε καμία περίπτωση για τη γνώση της θείας φύσεως. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπερούσια ἀκτίνα - τὴν πρωταρχικὴ πρόοδο τοῦ Καλοῦ καὶ Ἄγαθοῦ - τὴν ἐδραιωμένη ἐπέκεινα κάθε οὐσίας, πού περιλαμβάνει μέσα της ὅλα τὰ ὄρια ὄλων τῶν γνώσεων, αὐτὴ ἡ ἀκτίνα εἶναι ἐξαιρεμένη ἀπὸ κάθε γνώση, εἶναι ὑπεράγνωστη¹²³. Κάθε προσέγγιση τῆς ψυχῆς, ὅσο τῆς εἶναι ἐφικτή, πρὸς αὐτὴν τὴν ἀκτίνα, διεξάγεται πέρα ἀπὸ τὶς νοερὲς τῆς δυνάμεις, σὲ ἀγνωσία. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ὁ Ἄρσοπαγιτῆς αὐτὸ τὸ ἀπόρσιτο θεῖο φῶς τὸ ὀνομάζει καὶ θεῖο γνόφο¹²⁴. Ἡ συμβολικὴ γνώση ὀδηγεῖ τὴ ψυχὴ πρὸς τὰ ἀπέραντα βάθη τῆς Θεότητος. Τὰ σύμβολα ἀπληροῦν στὴν ἀπεραντοσύνη¹²⁵, τὴν ὁποία ὁ νοῦς ἐγγίζει τρόπον τινὰ στὴν ἀγνωσία.

Μὲ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δωρίζεται στοὺς ἀνθρώπους ἡ πρόσβαση πρὸς τὴ γνώση τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων. Ὁ Θεὸς φωτίζει τὶς καρδιὰς πού τὸν ἀναζητοῦν ἐρωτευμένα προκειμένου νὰ γνωρίζουν τὴ δόξα Του στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ (Β' Κορ. 4, 6), διότι τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ (Κολ. 2, 2,3). Μὲ τὴν ἐνσάρκωσή Του, ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ ἀνώτατο σύμβολο, ἡ πλήρης ἔνωση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο¹²⁷. Μὲ τὸ νὰ δημιουργεῖ ἓνα κόσμο, τοῦ ὁποίου ἡ συμβολικὴ ὠραιότητα ἀντανανκλᾷ τὴ δική Του μεγαλειότητα καὶ δύναμη, προκύπτει ὅτι ὁ Θεὸς ἐκφαίνεται μέσῳ τοῦ κτίσματός Του ἀκόμη ἀπ' ἀρχῆς τῆς δημιουργίας. Μαζὶ μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔπειτα τὴν ἐκδίωξή του ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ὁ Θεὸς ἐκφαίνεται καὶ στὴν ἱστορία. Ἡ ἀποκάλυψη ἐκτυλίσσεται σὲ ἀδιάκοπες θεοφάνειες, πού διεξάγονται μέσα στὴν κτίση, στὴν ἱστορία καὶ στὰ σύμβολα· ὅλες αὐτὲς καταγράφονται σὶς Γραφεὲς ἢ μεταδίδονται διὰ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἴδια τὴν ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας¹²⁸. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη οἱ θεοφάνειες συνιστοῦν τὴν ἔκφανση τῆς Ἁγίας Τριάδος διαμέσου τοῦ ἄσαρκου Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ κορυφώνονται μὲ τὸ ἱστορικὸ γεγονός τῆς σάρκωσής Του¹²⁹. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι διαπαντὸς παρὼν στὴν ἱστορία διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ἔτσι, ἡ ἀποκάλυψη συνεχίζεται ὡς διηνεκὲς ἔργο τοῦ

123. ΘΟ Ι, 4, PG 3, 592 D-593 A.

124. Επ. V, PG 3, 1073 A.

125. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὁ.π., σ. 155.

127. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ὁ.π., σ. 163.

128. ΝΙΚΟΥ ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, Ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη, 1992, τ. Β', σ. 59.

129. Ὁ.π., σ. 79.

Θείου Λόγου και του Θεού Πνεύματος¹³⁰. Έπομένως, όλες οι θεοφάνειες, κατ' έξοχήν ή ενσάρκωση του Θεού Λόγου, έχουν ένα ιστορικό χαρακτήρα.

Η ιστορική ύπαρξη του Χριστού αποτελεί τη συνολική θεοφάνεια, διαμέσου της οποίας κυρώνονται όλες οι εικόνες και όλα τα σύμβολα της Παλαιάς Διαθήκης¹³¹. Ο άγιος Μάξιμος διευκρινίζει ότι μέσα στο μυστήριο της ενσάρκωσης του Υιού του Θεού συμπεριλαμβάνονται τα νοήματα όλων των αιγιμάτων και τύπων της Αγίας Γραφής και ταυτόχρονα της επιστήμης όλων των λογικών και νοερών όντων¹³². Συνεπώς, ή ενανθρώπιση του Θεού Λόγου αποτελεί ταυτοχρόνως την κορυφή της αποκαλύψεως, τη συνολική θεοφάνεια και το ανώτατο σύμβολο. Για την ανθρώπινη φύση ή ενανθρώπιση γίνεται ή μέγιστη δυνατότητα να συντάσσεται με το Θεό, να δει, να ακούσει και να ψηλαφίσει την αιώνια ζωή (Α΄ Ίω. 1, 1,2). Όλα τα σύμβολα των Γραφών αποκορυφώνονται στο Χριστό, το ανώτατο Σύμβολο.

Ο Λόγος του Θεού είναι ή πηγή όλόκληρης της Ίεραρχίας. Ο θεαρχικώτατος Ίησοϋς όμως μέσα στην ιστορική Του έκφανση, είναι αρχή και ουσία όλης της Έκκλησιαστικής Ίεραρχίας, μαζί με όλους τους άγιασμούς, όλες τις θεουργίες¹³³ και όλα τα σύμβολά της. Ως εκ τούτου, ό Υιός του Θεού είναι και ό δημιουργός όλων των συμβόλων της Έκκλησίας¹³⁴. Σ' Αυτόν συγκεντρώνεται και προς Αυτόν συγκλίνει όλη ή κλίμακα των εικόνων και συμβόλων της Έκκλησιαστικής Ίεραρχίας. Με την ενσάρκωση του Θεού Λόγου οι ούρανοι ανοίγουν και ή ύπερούσια Αρχή της Ίεραρχίας κατεβαίνει στην ιστορία. Από εδώ και στο έξής οι άνθρωποι βλέπουν τους άγγέλους να ανεβαίνουν και να κατεβαίνουν προς τον Υιό του ανθρώπου (Ίω. 1, 51): βλέπουν το Κέντρο όλων των νοητών και αισθητών ειδών της Ίεραρχίας των όντων. Ο Χριστός αποτελεί το περιεχόμενο όλων των συμβόλων και μυστηρίων της Έκκλησίας. Περιτυλιγμένος σ' αυτά τα ιερά παραπετάσματα, ό Χριστός τα καθιστά βαθμίδες της μετοχής στη δόξα Του¹³⁵. Μέσω αυτών οι έραστές της άληθείας ανεβαίνουν προς

130. PR. DUMITRU STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, τ. Α΄, ό.π., σ. 31-32.

131. MIRCEA ELIADE, *Imagini și Simboluri*, (*Εικόνες και Σύμβολα*), Έκδ. Humanitas, București, 1994, σ. 199.

132. SF. MAXIM MARTURISITORUL, *Capete gnostice*, (*Γνωστικά Κεφάλαια*) I, 66, τ. Β΄, Έκδ. IBMBOR, σ. 148.

133. EI I, 1, PG 3, 372 A.

134. EI III, III, 11, PG 3, 441 B.

135. HIEROMONK ALEXANDER GOLITZIN, *Et Introibo ad Altare Dei*, ό.π., σ. 163.

τὴ θεωρία τοῦ κάλλους τοῦ Ἰησοῦ¹³⁶ καί, ἀπὸ τὴ λαμπρότητα τῆς αἰωνίας Εἰκόνας τοῦ ἀοράτου Θεοῦ (Κολ.1, 15), ἀνυψώνονται πρὸς τὸ Πατρικὸ κάλλος, τὸ κάλλος τῆς Πηγῆς τῆς Θεότητος. Ὅλα τὰ σύμβολα καὶ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι προσανατολισμένα πρὸς τὴν ἱστορία, ὡς εὐχάριστη κατοίκηση τοῦ Θεοῦ μὲ τοὺς ἀνθρώπους καί, ταυτόχρονα, πρὸς τὰ ἔσχατα¹³⁷, ὡς αἰώνια εὐφροσύνη, ὅταν ὁ Θεὸς θὰ συντάσσεται διαπαντὸς μέσα σ' ὅλους τους ἁγίους Του.

136. ΕΙ ΙΙΙ, ΙΙΙ, 11, ΡG 3, 441 Β.

137. ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΛΑ), *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς*, Ἔκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα, 2003, σ. 120.